

Lokalisering av huvudkontor, produktion och FoU i Sverige

En undersökning av svenska företags attityder och planer

Sveriges ekonomi har under de senaste årtiondena blivit allt mer internationaliserad. I den intensiva konkurrens om investeringar som detta medför är det viktigt att känna till vilka faktorer som påverkar företagens lokaliseringsbeslut. I rapporten undersöks företags inställning till Sverige som investeringsland.

Dnr 2011/186
Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser
Studentplan 3, 831 40 Östersund
Telefon 010 447 44 00
Telefax 010 447 44 01
E-post info@tillvaxtanalys.se
www.tillvaxtanalys.se

För ytterligare information kontakta Peter Vikström
Telefon 010-447 44 30
E-post peter.vikstrom@tillvaxtanalys.se

Förord

Sveriges ekonomi har under de senaste årtiondena blivit alltmer internationaliserad genom att svenska företag i större utsträckning agerar på globala marknader samtidigt som alltfler utländska företag har etablerat sig i Sverige. I den intensiva konkurrens om investeringar som detta har lett till är det viktigt att känna till vilka faktorer som påverkar företagens lokaliseringsbeslut för att kunna skapa förutsättningar för att behålla existerande verksamheter och attrahera nya investeringar.

Under andra halvan av 1990-talet och i början av 2000-talet genomförde ITPS i samarbete med NUTEK ett antal undersökningar av näringsklimatet i Sverige. I dessa undersökningar tillfrågades ett antal företag om hur de såg på Sverige som ett etableringsland och hur de såg på den framtida utvecklingen för den verksamhet som de har i Sverige.

I föreliggande rapport tas denna tråd upp igen genom att en liknande undersökning av företagens inställning till Sverige som investeringsland har genomförts. Fokus ligger i den här undersökningen på lokalisering av huvudkontor samt lokalisering av forskning och utveckling (FoU).

Resultatet från undersökningen visar på att en stor del av företagen avser ha verksamhet på nuvarande nivå eller expandera verksamheter i Sverige under de kommande 5 åren, både när det gäller sysselsättning och forskning och utveckling. En majoritet av företagen svarar att huvudkontorets placering inte har någon större betydelse för lokaliseringen av annan strategisk verksamhet såsom FoU. Emellertid pekar många företag på att höga skatter och kvalitetsbrister i utbildningssystemet kan vara negativt för den framtida lokalisering av kvalificerad verksamhet i Sverige.

Rapporten är skriven av Patrik Karpaty, Örebro Universitet, på uppdrag av Tillväxtanalys. Författaren svarar själv för innehållet i rapporten.

Östersund, maj, 2011

Peter Vikström

Avdelningschef Entreprenörskap och näringsliv

Innehåll

Sammanfattning	7
1 Inledning	9
2 Teoriram	11
2.1 Forskning och Utveckling.....	11
2.2 Lokalisering av FoU	11
2.3 Effekter av internationella förvärv på FoU.....	12
3 Empirisk forskning	14
3.1 Huvudkontor	14
3.2 Drivkrafter bakom huvudkontorsflytt	14
3.3 Lokalisering av FoU	15
3.4 Effekter på sysselsättning, produktivitet och FoU	17
4 Företagsledningens syn på svenskt näringsklimat och internationalisering....	19
4.1 Bakgrund	19
4.2 Om undersökningen	19
4.3 Ekonomiska läget	19
4.4 Populationen.....	20
4.5 Svarsfrekvens och bortfall.	20
4.6 Utlandsägda företag	21
4.7 FOU-intensitet i OECD länder	25
4.8 Har företaget sitt huvudkontor i Sverige?.....	26
4.9 Finns det planer på att flytta huvudkontoret utomlands?	27
4.10 Hur utvecklas investeringarna i FoU i Sverige framöver?	27
4.11 Huvudkontorets placering och lokalisering av FoU.....	28
4.12 Sambandet mellan produktion & FoU	30
4.13 Är FoU i Sverige ett komplement till FoU utomlands?	31
4.14 Ökad sysselsättning framöver	32
4.14.1 Rationalisering eller effektivisering av verksamheten.....	33
4.14.2 Nedläggning och omlokalisering	33
4.14.3 Expansion i Sverige	33
4.15 Öppna frågan.....	34
5 Avslutande diskussion och slutsatser	36
6 Referenser	41
7 Bilaga: Storföretagsbarometern	45

Sammanfattning

Svenska företag har en lång tradition av verksamhet i utlandet i form av förvärv och nyetableringar i utlandet (utgående direktinvesteringar) under 1900-talet, medan de ingående direktinvesteringarna har varit relativt blygsamma. Detta förhållande kom att ändras drastiskt under mitten av 1990-talet när istället det utländska intresset för svenska företag blev mycket stort. Efter en period av omfattande förvärv är idag vart tredje företag inom tillverkningsindustrin utlandsägt och flera av våra ”nationalklenoder” som Volvo och Saab inte längre är helsvenska. En annan tendens som väckt uppmärksamhet är att de svenska multinationella företagen sedan 1970-talet trendmässigt förlagt en allt större andel av sin forskning och utveckling (FoU) utomlands. Sverige har intagit en särposition med sina exceptionellt stora investeringar i FoU sedan 1970-talet. Dessa investeringar har bidragit till att svenska företag kunnat utveckla nya produkter och sedan producerat dem för export. Alltmer av denna export har emellertid kommit att ske från utländska dotterbolag, vilket har skapat oro i den politiska debatten och i medierna för att produktion och forskning i framtiden flyttar utomlands.

Föreliggande rapport syftar till att ge en bild av hur företagsledningen i de största företagen i Svenskt näringsliv resonerar kring Sveriges näringslivsklimat, lokalisering av huvudkontor och annan kvalificerad verksamhet som FoU inklusive deras planer för de närmaste fem åren. Ett vidare syfte har varit att få en bild av hur starkt sambandet är mellan lokalisering av huvudkontor, produktion och FoU.

Studien kan delvis sägas utgöra en uppföljning till studier om geografisk lokalisering av huvudkontor, produktion och forskning i de största svenska företagen som tidigare genomförts av NUTEK och ITPS under åren 1990-2003.

Årets undersökning som genomförts i samarbete med SCB omfattar de 320 största företagen i Sverige och urvalet har gjorts så att flertalet branscher i svensk bolagssektor är representerade.

Undersökningen genomfördes under hösten 2010, en period präglad av snabb återhämtning i Sverige men med vissa orosmoln kvar i kölvattnet av finanskrisen. Bl.a. var det oklart hur efterfrågeutvecklingen i världsekonomin skulle utvecklas eftersom flera europeiska länder brottas med problem med statsfinanserna. Exporten har ökat kraftigt under 2010 och trots att efterfrågeutvecklingen inför 2011 är osäker spår Riksbanken att BNP-tillväxten kommer att vara högre i Sverige än i Euroområdet. Även Konjunkturinstitutets senaste mätningar under hösten 2010 präglades av ett mycket starkt stämningsläge bland företagen.

I intervjuundersökningen framkommer det att många företag avser att fortsätta nyrekrytera trots att sysselsättningen redan har ökat i många branscher. Av de 320 tillfrågade företagen planerade 40 procent att öka antalet anställda i Sverige under de närmaste fem åren, vart femte planerar att minska antalet anställda. De företag som planerar neddragningar i den svenska verksamheten uppgav att det är pga. rationaliseringar och effektivisering av verksamheten, men inte pga. expansion av verksamheten utomlands genom egna dotterbolag eller ökade inköp av insatsvaror utomlands. Företagens produktionsplaner skiljer sig inte avsevärt från Konjunkturinstitutets indikatorer, även när svaren delas upp efter branschtillhörighet. I vårt material kan viss skillnad beroende på ägande observeras:

ledningen i svenskägda företag är något mer optimistiska än ledningen i utlandsägda företag.

Drygt vart tredje (36 procent) av de 320 tillfrågade företagen är utlandsägda men åtta av tio företag uppger att huvudkontoret finns i Sverige. De branscher med störst andel huvudkontor utomlands är *stål- och metallverk, kemi- och läkemedelsindustrin, livsmedelsindustrin* och *företagstjänster m.m.* Hälften av de utlandsägda företagen men 97 procent av de svenskägda uppger att huvudkontoret är förlagt i Sverige, dvs. nationalitet är viktigt för var huvudkontoret placeras. Inga företag har planer på att flytta ut huvudkontoret utomlands, men bland de utlandsägda företagen uppger en större andel att de inte vet om det finns sådana planer. I 2003 års undersökning var 34 procent av företagen utlandsägda men 8 procent av företagen med huvudkontoret i Sverige trodde att huvudkontoret skulle komma att placeras utomlands på fem års sikt.

Vart fjärde företag planerar att öka sin forskning och utveckling (FoU) i sin verksamhet i Sverige under de närmaste fem åren. Knappt vartannat företag räknar med en oförändrad nivå. Endast 3 procent räknar med en minskning. År 2003 var det fler (vart tredje) företag som planerade ökningarna men även fler (vart femte) företag som planerade minskningar. Årets undersökning indikerar således mer tillförsikt hos företagen vad gäller såväl planerad expansion som neddragning av FoU i Sverige. De utlandsägda företagen har något mer konservativa förväntningar på de närmsta fem årens FoU investeringar. En något större andel tror på oförändrade och en något mindre andel på ökade FoU investeringar.

En majoritet av företagen, nästan två tredjedelar svarar att huvudkontorets placering inte har någon större betydelse för lokaliseringen av annan strategisk verksamhet såsom FoU. Bland de utlandsägda företagen är det dessutom fler (74 procent) än bland de svenskägda (57 procent) som uppger att huvudkontorets placering spelar liten roll för lokalisering av FoU. Detta mönster stämmer väl med resultaten i 2003 års undersökning. Inte heller då fann man något statistiskt samband mellan lokalisering av huvudkontor och ökning respektive minskning av FoU i Sverige. Vart femte företag som funderar på att flytta ut produktion utomlands uppger att detta kan medföra att FoU som tidigare utförts i Sverige kan komma att flyttas med. Vad gäller detta samband är det fler av de utlandsägda företagen (33 procent mot 14 procent) som uppger att om produktion skulle läggas ner och flyttas från Sverige, kan FoU komma att följa med.

Slutligen efterfrågades förslag på vad Sverige behöver göra för att stärka sin attraktionskraft för lokalisering av huvudkontor, strategisk verksamhet som FoU eller annan verksamhet som produktion. Svaren vi fick indikerar att det viktigaste hindret anses vara det höga kostnadsläget i Sverige, framförallt skatter och avgifter. Därefter följer problem med kompetensförsörjningen. Många företag uppgav att kvalitén inte är tillräcklig, vare sig i grundutbildningen eller i forskarutbildningen. Slutligen efterfrågades en minskad reglering av hur företagen anställer och avskedar personal.

1 Inledning

Sverige har jämförelsevis många stora multinationella företag med en internationellt spridd produktion. Dessa företag svarar för merparten av sysselsättning, tillverkning och export från Sverige. De stora multinationella företagen utmärker sig även internationellt genom sina mycket omfattande investeringar i forskning och utveckling (FoU).¹ Ur ett historiskt perspektiv har svenska företag genomfört omfattande direktinvesteringar, dvs. förvärv, fusioner och nyetableringar utomlands medan de ingående direktinvesteringarna har varit relativt blygsamma. Under 1990-talet förändrades förutsättningarna för det svenska näringslivet dramatiskt. Många av de svenska multinationella företagen blev då utlandsägda och farhågor om att viktiga huvudkontorsfunktioner skulle flytta med uppstod då.² Dessutom började en del företag att förlägga hela eller delar av huvudkontoret utomlands trots att ägandet kvarstod i Sverige.³ Denna utveckling har ökat intresset för effekterna på samhällsekonomin av ingående direktinvesteringar i Sverige men också tagits som ett argument för att se över det svenska skattesystemet. Vad innebär det ökade utlandsägandet för jobben, lönerna eller för vår konkurrenskraft att före detta flaggskepp som Volvo, Saab, Asea och Astra har blivit förvärvade av utländska ägare och därmed inte längre är helsvenska? Vad innebär det att svenska företag väljer att förlägga hela eller delar av huvudkontoret utomlands utan att detta föregåtts av ett ägarbyte? Innebär denna förändring i ägande att kvalificerade huvudkontorsfunktioner inte längre kommer att utföras i Sverige? Kommer dessa funktioner istället att utföras i huvudkontoren hos den utländske ägaren i USA eller Schweiz? Kommer vi att förlora viktig spetskompetens till andra länder ("brain-drain" effekter).⁴ Finns det fog för debatten om att multinationella företag alltmer saknar en hemmabas där hemlandet spelar en mindre roll och var man förlägger kvalificerade huvudkontorsfunktioner inte längre har någon betydelse?⁵ Detta är viktiga frågor som har starka implikationer för t.ex. näringspolitiska överväganden.

Stora internationella företag kan dra fördel av skillnader i relativlöner eller tillgången till kompetens mellan olika länder och förlägga produktion där den är mest lönsam. Även huvudkontorsfunktioner som t.ex. ekonomi, produktionsstab, human resources, kommunikation m.m. är mobila och kan förläggas där de genererar störst värde för företaget. Men utflyttning av huvudkontorsfunktioner utomlands kan potentiellt leda till välfärdsförluster i hemlandet. Dels uppstår direkta effekter på utbudet av kvalificerad arbetskraft när VD och dess ledningsgrupp och kanske även staben flyttar utomlands. Dels kanske övriga verksamheter inklusive FoU på sikt flyttar med utomlands.⁶ Dessutom kan

¹ Hansson m.fl. (2007) och SOU 2000:7.

² Det finns 13 500 utlandsägda företag i Sverige vilka sysselsätter ca 625 564 eller en fjärdedel av den totala sysselsättningen, Tillväxtanalys (2010). De utlandsägda företagen år 2007 stod för en dryg tredjedel av utgifterna för forskning och utveckling, se Tillväxtanalys (2009).

³ Åren 1997-2000 flyttade 47 huvudkontor utomlands. Orsakerna var fusioner eller utländska förvärv av svenska företag, men vissa företag valde även att förlägga huvudkontor utomlands utan att det föregåtts av någon fusion eller förvärv, Braunerhjelm, P. (red.).

⁴ Utflyttning av huvudkontor medför att man förlorar karriärinriktade individer med huvudkontoret som slutmålet. Dessutom kan kompetens- och kunskapsintensiva verksamheter som koncentreras kring huvudkontoren påverkas negativt av en utflyttning, Braunerhjelm, P. (red.).

⁵ Hirst & Thompson (2000) konfronterar myten om transnationella företag utan nationell identitet.

⁶ Till debatten om "huvudkontoreffekter" som handlade om effekter på sysselsättning till följd av en ökad utflyttning av huvudkontoren lades även ett meningsutbyte om effekter på innovationsklimatet, se t.ex. Braunerhjelm och Lööf (2005) samt Nilsson (2005).

efterfrågan av lokalt producerade kringtjänster som t.ex. IT, marknadsföring m.m. alltmer komma att rikta sig till tjänsteproducerande företag i vädlandet. I detta sammanhang kanske FoU utgör den viktigaste funktionen eftersom denna aktivitet kan förväntas generera stora positiva effekter i företag i en bransch eller region. Hur påverkas t.ex. ett företags forskningssamarbeten med det lokala universitetet när huvudkontoret flyttar utomlands?

Denna rapport avser att belysa de stora företagens syn på svenskt näringsklimat och de möjligheter och utmaningar internationaliseringen ger upphov till. I en enkät riktad till de 320 största företagen, fördelade på 18 branschgrupper i det svenska näringslivet har vi därför ställt frågor om huruvida företagen kontrolleras av utländska ägare, i vilket land huvudkontoret finns idag, om det finns planer på att flytta ut huvudkontoret utomlands, hur omfattningen av FoU samt sysselsättning i den svenska verksamheten kommer att utvecklas under de närmaste fem åren. Vi har även ställt frågor om FoU måste samlokaliseras med huvudkontoret och produktion. Avslutningsvis har vi lämnat ordet fritt och efterfrågat förslag på vad Sverige behöver göra för att stärka sin attraktionskraft för lokalisering av huvudkontor, strategisk verksamhet som FoU eller annan verksamhet som produktion. Frågeformuläret redovisas i Appendix. I rapporten görs även en översyn av forskningsläget för att sätta in svaren från intervjuundersökningen i ett större sammanhang.

Urvalet av företagen i denna undersökning baseras på de största företagen inom respektive bransch, vilket innebär att undersökningen har god täckning i såväl tillverknings- som tjänsteföretag. Intressanta skillnader i svaren redovisas fördelade på de olika branschgrupperna. En central fråga har dock varit huruvida ledningsgruppen i utlandsägda företag har en annorlunda syn på våra frågor jämfört med ledningsgruppen i de svenska företagen, varför svaren även har delats upp efter ägandeform. Denna senare uppdelning har dock inte kunnat göras branschvis och redovisas därför enbart efter ägande.

Svaren i årets undersökning har jämförts med svar från liknande undersökningar, t.ex. den som ITPS och NUTEK genomförde år 2003, Axelsson m.fl. (2003) samt andra studier baserade på intervju- eller enkätundersökningar eller registerdata.

2 Teoriram

2.1 Forskning och Utveckling

Forskning och utveckling (FoU) utgör en viktig källa till ny teknisk och kommersiell kunskap, ökad effektivitet i produktionen och lägre kostnader. Men investeringar i FoU är riskfyllda eftersom utfallet kan vara osäkert. Vanligen avses med *Forskning*: Ett systematiskt arbete för att söka efter ny kunskap eller nya idéer med eller utan en bestämd tillämpning i sikte och *Utveckling*: Ett systematiskt arbete som utnyttjar forskningsresultat, vetenskaplig kunskap eller nya idéer för att åstadkomma nya material, varor, tjänster processer, system, metoder, eller väsentliga förbättringar av redan existerande sådana.⁷ Utöver FoU bidrar erfarenheter som ackumuleras i produktionen, s.k. ”learning by doing” och marknadsföring till utvecklandet av ny kunskap. Men även den geografiska lokaliseringen av FoU har betydelse för möjligheten att utveckla nya kunskaper. För stora multinationella företag finns t.ex. möjligheten att lokalisera huvudkontorsfunktioner, FoU, produktion, montering till olika länder för att utnyttja samlokalisering fördelar och få tillgång till rätt kompetens. Innovationer är emellertid en s.k. ”kollektiv vara” som innebär att det är svårt att kontrollera hur innovationer används. Därför kommer även andra företag så småningom att kunna dra fördel av de tekniska landvinningar som är resultatet av ett företags investeringar i FoU. Osäkerhet om FoU-kostnadernas avkastning och att innovationer är svåra att internalisera medför att FoU huvudsakligen sker i stora företag som har resurser att genomföra stora riskfyllda investeringar.

2.2 Lokalisering av FoU

I modeller om multinationella företag kan företag potentiellt dela upp huvudkontors- och tillverkningsaktiviteter mellan länder.⁸ Huvudkontorsaktiviteter, vilka även kan sägas inkludera FoU, utförs ofta av relativt högutbildad arbetskraft jämfört med tillverkning. Ett vanligt antagande är dessutom att länder skiljer sig åt vad gäller arbetskraftens utbildningsnivå och företaget kan välja att förlägga tillverkningen i ett land men huvudkontoret i ett annat land. Beslutet om var tillverkning förläggs beror i dessa modeller på tillgången till högutbildad personal. Huvudkontorsfunktioner förläggs till länder där utbildningsnivån i jämförelse med andra länder är hög, medan enklare tillverkning istället förläggs till lågkostnadsländer där arbetskraften är lågutbildad men kan erbjuda konkurrenskraftigt låga löner. Vanligen sker dock förvärv mellan företag i utvecklade ekonomier med ganska små skillnader i lönekostnader mm. Frågan är därför om de traditionella modellerna kan erbjuda insikter om multinationella företag som etablerar sig i ett annat land men där utbildningsnivå och teknologi ligger på samma nivå?

Nationalekonomisk teori behandlar även s.k. agglomereringseffekter för multinationella företag, dvs. att företag kan dra nytta av att lokalisera sig nära liknande företag, kunder, leverantörer, arbetsmarknad.⁹ Geografisk koncentration och samlokalisering innebär också att man kan dra fördel av kunskaper och teknologi generade i andra företag som ”läcker ut” eftersom innovationer är en kollektiv vara. Kunskaper om innovationer och produktionsprocesser utvecklade i ett företag kan nämligen förväntas spridas till andra

⁷ OECD (2002).

⁸ Markusen (2002) eller Helpman (1984).

⁹ Fujita m.fl. (1999) och Marshall (1890).

företag i samma bransch eller region. s.k. "knowledge spillovers".¹⁰ En stor marknad för högteknologi med ett rikligt utbud av underleverantörer av insatsvaror kommer sålunda att locka till sig högteknologisk produktion. Men om produktionen använder relativt mycket högutbildad arbetskraft kommer lönerna för den högutbildade arbetskraften att drivas upp vilket kan hindra företagen från att förlägga all verksamhet som kräver högutbildad arbetskraft där.¹¹ Dessutom finns det goda skäl att anta att det finns agglomereringseffekter också i lokaliseringen av FoU, dvs. kluster av forskare och entreprenörer kan locka till sig FoU-verksamhet, till s.k. innovationskluster.¹² Agglomereringseffekter i FoU kan uppstå lokalt om det finns riklig tillgång till relevant högutbildad och kvalificerad arbetskraft och om det finns stordriftsfördelar i den forskning företaget bedriver, men också genom att andra företag eller universitet på orten bedriver forskning, vilket kan generera kunskapsspridning (knowledge spillovers). Agglomerering av högteknologisk produktion kan emellertid undantränga lokalisering av FoU, genom att löner för högutbildad och kvalificerad arbetskraft drivas upp. Lokaliseringsbeslutet för FoU kan därmed påverkas så att FoU sker i länder där marknadspotentialen är liten men där samtidigt agglomereringseffekterna är stora.¹³

2.3 Effekter av internationella förvärv på FoU

Standardmodellerna om multinationella företag utgår också från att etablering utomlands sker genom nyetablering och inte genom övertagande av redan existerande företag.¹⁴ En central fråga är emellertid varför FoU-kostnader i Sverige skulle påverkas om huvudkontoret flyttar utomlands eller om företaget blir utlandsägt genom förvärv? Standardmodellerna kan inte säga något om förväntade effekter på FoU-kostnader i t.ex. Volvo eller Saab efter att de blivit utlandsägda. Eftersom etableringar i utlandet oftast sker genom förvärv är det rimligt att fundera över om de traditionella modellerna utelämnar viktiga egenskaper specifika just för förvärv. Under senare år har teoribildningen om multinationella företag dock kommit att fokusera mer på de gränsöverskridande förvärven. Nyligen publicerad forskning vidareutvecklar dock de traditionella modellerna genom att utveckla en modell som explicit analyserar valet mellan nyetablering och fusion/förvärv.¹⁵ När ett företag vill börja producera en produkt eller tjänst men saknar nödvändig kompetens för detta i företaget och kanske även inom landet kan det finnas skäl att leta efter dessa tillgångar utomlands och på så sätt få större utväxling på befintliga kunskaper inom näralliggande områden. En viktig drivkraft bakom utländska förvärv i länder som befinner sig på samma utvecklingsnivå kan därför utgöras av behov att komplettera befintlig portfölj av forskning eller teknologi och dra fördel av samordningsfördelar s.k. synergier. Om företaget redan innehar de strategiska tillgångarna och vill exploatera dessa utomlands sker detta enligt deras modell genom nyetableringar. Då spelar istället skillnader i lönenivåer och produktivitet mellan länder en avgörande roll för var man etablerar sig. Ett lågkostnadsland kan således locka till sig nyetableringar, men det kan samtidigt vara svårare att finna lämpliga företag att förvärva om tillgången till viktig kunskap och teknologi är dålig i lågkostnadslandet. Dessutom gäller att de företag som är

¹⁰ Karpaty & Lundberg (2005), Görg & Greenaway (2004), Girma m.fl. (2004).

¹¹ Ekholm & Hakkala (2007a; 2007b).

¹² Ekholm & Hakkala testar modellens prediktioner på svenska data och finner stöd för hypotesen.

¹³ Ekholm & Hakkala (2007a; 2007b).

¹⁴ Dunning (1993).

¹⁵ Nocke och Yeaple (2008).

mest produktiva också är de som bäst klarar de fasta kostnader förknippade med en nyetablering.

Modellen säger däremot inget om vad man kan förvänta sig händer med t.ex. FoU-verksamheten efter det att ett förvärv ägt rum. Svenska forskare utvecklade nyligen tillsammans med en fransman (i ett strategiskt samarbete) en modell som även den tar sin utgångspunkt i att företag ibland måste söka efter kompletterande tillgångar i utlandet.¹⁶ Till skillnad från tidigare modeller analyseras nu även effekter på FoU i det förvärvade företaget i utlandet. I modellen visas att investeringar i FoU faktiskt kommer att vara större i förvärvade företag än i företag som nyetableras. Detta är även i överensstämmelse med de observationer som gjorts i den empiriska litteraturen om multinationella företags investeringar i FoU.¹⁷ Orsaken är att om företaget inte gör nödvändiga FoU-kostnader kommer konkurrenterna ikapp och förvärvet av det utländska företaget blir då en olönsam affär. För att ett utländskt förvärv skall äga rum krävs dock stora synergier mellan tillgångarna i de bägge företagen. När sådana synergier finns kan den gemensamma vinsten dock vara mycket stor om ett förvärv genomförs. Innan den utländska ägaren förvärvar det inhemska företaget har en lönsamhetskalkyl av olika alternativ gjorts. Den förväntade vinsten av förvärvet måste överstiga vinsten som alla andra potentiella ägare inklusive den nuvarande ägaren kan räkna med. Förvärvet kan inte vara exakt lika lönsamt för alla potentiella ägare, någon måste bjuda över de andra för att ett förvärv skall äga rum. Den potentiella ägaren måste jämföra framtida vinster i sitt företag i två scenarier: avstå från förvärvet eller genomföra förvärvet. Den förväntade vinsten är helt enkelt skillnaden mellan att avstå eller genomföra förvärvet. Om den utländska ägaren inte tar tillfället i akt att genomföra förvärvet måste denne dessutom ta hänsyn till att det tänkta uppköpsobjektet eller andra potentiella ägare kan konkurrera om samma marknadsandelar.

Dessa motiv bakom utländska förvärv är både intuitiva och kan tillämpas praktiskt. Relevanta exempel härpå står att finna i t.ex. bilindustrin där GMs förvärv av Opel och Saab innebar att GM kunde dra fördel av deras expertis i små och medelstora bilar medans GMs expertis har varit att producera stora bilar. FoU i de bägge företagen utgör därför komplement till varandra och samverkan leder till stora synergier. Ett annat exempel i bilindustrin utgörs av den kinesiska biltillverkaren Geelys förvärv av Volvo där man kan förvänta sig att Volvos tillgångar kompletterar Geely och att även här stora synergier därmed uppstår för bägge företagen.¹⁸

Sammanfattningsvis finns det teoretiska skäl att förvänta sig att FoU stiger, snarare än sjunker i företag som blir utlandsägda. Vi skall nu gå vidare och se vad den empiriska forskningen har att säga i dessa frågor.

¹⁶ *Bertrand m.fl. (2008).*

¹⁷ *Bertrand m.fl. (2008).*

¹⁸ *Ett aktuellt exempel på utgående direktinvesteringar är SKF:s köp av det amerikanska smörjsystemföretaget Lincoln Holdings för 6,7 miljarder kronor den 19 oktober i år 2010. Ref "Enligt SKF:s vd Tom Johnstone får SKF genom köpet av Lincoln Holdings ett komplement såväl i produktionen som geografiskt och tekniskt. Tom Johnstone räknar också med att nå stora synergier genom bättre effektivitet och försäljningsmöjligheter." Se E24 (www.e24.se).*

3 Empirisk forskning

Relevant empirisk forskning kan delas in i drivkrafter bakom flytt av huvudkontor eller FoU, samt effekter på sysselsättning och FoU pga. av att huvudkontoret förlagts utomlands. Vi inleder med en kort beskrivning av huvudkontorets roll.

3.1 Huvudkontor

Stora företag delar ofta upp verksamheten i olika affärsenheter med tillhörande huvudkontor. Ansvarsområden kan då fördelas mellan å ena sidan huvudkontoret i ett företag och å andra sidan huvudkontoren i företagets affärsenheter.¹⁹ Affärsenheternas huvudkontor ansvarar för att formulera verksamhets- och avkastningsmål - t.ex. hur affärsenheten skall positionera sig gentemot konkurrenter - och att därefter implementera dessa. Företagets huvudkontor har dels en administrativ roll med uppgift att kontrollera hur affärsenheterna hanterar sina resurser men också en entreprenörsroll som går ut på att skapa eller identifiera nya värden, i form av t.ex. andra kundsegment, produkter, eller teknologi. I ett multinationellt företag kan koncernens huvudkontor definieras som bestående av en ledningsgrupp med en VD, ett antal staber med ansvar för finans, inköp och information och slutligen företagets "domicil" dvs. koncernens juridiska säte, där koncernen är registrerad och betalar skatt. Dessa delar kan förläggas på olika orter eller i olika länder.

3.2 Drivkrafter bakom huvudkontorsflytt

Beslutet om var man geografiskt skall lokalisera olika funktioner i ett multinationellt företag har stor betydelse för hur bra företaget skall kunna hävda sig på den internationella marknaden. Utlandsägandet ökade dramatiskt i Sverige under 1990-talet vilket innebar att många huvudkontor förlades utomlands när utländska företag förvärvade eller slogs ihop med svenska företag. Dessutom flyttade flera svenskägda koncerner sina huvudkontor utomlands av helt andra skäl än internationella ägarbyten.²⁰ I en enkätundersökning riktad till de största multinationella företagen i svenskt näringsliv ställdes bl.a. frågor om vad som driver lokaliseringen av huvudkontoret.²¹ En slutsats i deras undersökning var att närhet till "FoU-center" inte var den viktigaste anledningen till var huvudkontoret placerades geografiskt. Ledningen ansåg inte heller att FoU skulle komma att minska i Sverige om huvudkontoret flyttade utomlands. Om detta resultat kan generaliseras även till utflyttning av huvudkontor när ett företag blir utlandsägt, behöver utflyttningen inte påverka var företaget väljer att bedriva sin FoU. Ett utländskt förvärv av ett svenskt företag behöver inte innebära att dess FoU-center i Sverige följer med övriga huvudkontorsfunktioner utomlands. Istället ansåg koncernledningen att goda transportmöjligheter, fördelaktig individuell skatt samt fusioner, hade större betydelse för var huvudkontoret placerades geografiskt. Dessutom gjordes försök att beräkna direkta och indirekta effekter på

¹⁹ Birkinshaw m.fl. (2006) samt Braunerhjelm P. (red.), (2001).

²⁰ T.ex. Ericsson, Esselte, Securitas, Icon, Braunerhjelm P. (red.), (2001) och Braunerhjelm och Lindqvist (1999).

²¹ För en mer aktuell studie, se Öhrn (2010).

sysselsättningen, med resultatet att utflyttningen av personer med mycket hög ledningskompetens kunde komma att bli mycket stor.²²

I en annan studie för Sverige undersöks olika drivkrafter bakom huvudkontorsflytten i svenska multinationella företag.²³ Beslutet att flytta ut företagets huvudkontor visade sig styras av beroendet av den utländska kapitalmarknaden (inte för att komma nära viktiga kunder och konkurrenter). Beroendet av den utländska kapitalmarknaden är större för företag som har en stor andel utländska aktieägare eller när företagets aktier är noterade på en internationell börsmarknad. Om huvudkontoret lokaliseras där aktieägarna, analytikerna och investeringsbanker finns underlättas kommunikationen mellan företaget och dess aktörer. En lokal närvaro innebär också att potentiella investerare kan få upp ögonen för företaget vilket sänder viktiga signaler om att företaget ämnar följa lagar och spelregler och därför ansluter sig till de villkor som gäller för andra företag i värdlandet. Ett annat viktigt resultat var att lokalisering av affärsenheternas huvudkontor styrdes av andra motiv än lokalisering av företagets huvudkontor.²⁴ Affärsenheternas huvudkontor förläggs istället till marknader där den huvudsakliga produktionen eller försäljningen redan äger rum. Andra skäl är allmänna lokaliseringsfördelar som värdlandet kan erbjuda, t.ex. att regelverk och den förda ekonomiska politiken är gynnsam för företaget eller att värdlandet erbjuder de tjänster som företaget inte kan få på annat håll.

Har Sverige gradvis tappat attraktionskraft vad gäller lokalisering av huvudkontor? I en nyligen publicerad studie undersöks 603 av de största företagen i världen avseende var de lokaliserar sina huvudkontor.²⁵ Det konstateras att Sverige attraherar alltför nordiska huvudkontor och att USA och Japan var överrepresenterade vad gäller andelen huvudkontor. Tas hänsyn till storleken på ekonomin var Europa, Kina och Sydamerika samt Afrika underrepresenterade. I ett europeiskt perspektiv hamnar dock Storbritannien, Schweiz och Sverige ovanligt högt eftersom dessa länder har många huvudkontor i förhållande till ekonomins storlek. Sveriges andel av huvudkontoren var 9.2 procent, men ekonomins storlek utgjorde endast 2.2 procent. I ett nordiskt perspektiv förefaller det ännu tydligare att Sverige attraherar huvudkontor eftersom 66.6 procent av de stora företagens huvudkontor som var förlagda till Norden förlades i Sverige, men Sveriges andel av den nordiska ekonomin utgjorde endast 33.1 procent.

3.3 Lokalisering av FoU

Fenomenet ”utflyttning” av FoU är inget nytt fenomen. Redan under 1980-talet debatterades omfattning och effekter av internationaliseringen av svensk FoU. Tre tydliga tendenser vad gäller svensk internationalisering av FoU under 1980-talet kunde konstateras.²⁶ För det första utfördes en växande andel av svenska företags FoU i utländska dotterbolag. En orsak var behoven av att anpassa produkter för den lokala marknaden genom viss diversifiering av produktens standard eller design. Dessutom ökade FoU i den utländska verksamheten genom förvärv av företag med egen forskningsverksamhet, vilken ofta visade sig bedrivas inom samma eller näraliggande område som det svenska företaget redan bedrev i Sverige. Motiven bakom dessa förvärv kunde således vara att komplettera

²²Braunerhjelm och Lindqvist (1999) utgick ifrån svar om sannolikhet att huvudkontoret flyttar utomlands och fann att de direkta effekterna på personalminskningar i Sverige kunde uppgå till 25 000 personer under en treårsperiod (1999-2001).

²³Birkinshaw, m.fl. (2006).

²⁴Birkinshaw, m.fl. (2006).

²⁵Olshov m.fl. (2010).

²⁶Henning och Norgren (1992).

den svenska forskningsportföljen och teknologi med kunskaper som konkurrenter, kunder eller underleverantörer i utlandet innehade. En andra tendens var att svenska företags samarbeten med företag i andra länder hade ökat. FoU-samverkan över nationsgränser ersatte i allt större utsträckning samverkan som tidigare enbart skett inom nationsgränser t.ex. Sandviks samarbeten med finska Tamrock. En tredje tendens var att teknikutvecklingen i svenska företag (egenutvecklade komponenter och subsystem) kommit att bli alltmer beroende av utländska underleverantörer, i form av inköp av standardiserad teknik eller teknik där den svenska parten deltog i någon form av produktutvecklingen, t.ex. försvarsindustrins internationella samarbeten vid utvecklandet av stridsflygplan. Det innebär att svenska företag förvisso kom att bli alltmer beroende av utländska leverantörer, men det innebär även en större möjlighet att dra fördel av teknik och kunskaper som utvecklats av aktörer i utlandet.

Vissa av företagets verksamheter – t.ex. företagsledning, FoU-avdelning och marknadsföring – genererar stordriftsfördelar på koncernnivå, i den meningen att deras tjänster kan användas av alla producerande enheter inom företaget. Därför erhålls ofta större avkastning på investeringar i FoU i multinationella företag än i företag som bara producerar för den lokala marknaden.²⁷ Även om viss FoU som bedrivs i multinationella företag förläggs i utlandet visar empirisk forskning att FoU huvudsakligen bedrivs i moderbolagets hemland.²⁸ Några orsaker är stordriftsfördelar i FoU, behovet av närhet till företagets huvudkontor samt en önskan om att behålla strategiska kunskaper inom företaget.²⁹ Om ny kommersiellt användbar kunskap kunde överföras utan kostnad till utländska dotterbolag i världen skulle all FoU kunna ske där kostnaderna för att bedriva FoU är som lägst. För att bedriva FoU krävs emellertid en interaktion mellan ledningen och de producerande dotterbolagen och därefter en samordning så att företagets behov av strategiskt viktig FoU tillgodoses. Därför krävs en nära relation mellan huvudkontor och FoU. Tillsammans med argumentet om stordriftsfördelar i FoU är dessa faktorer avgörande för var FoU allokeras. Därtill gäller att endast de mest framgångsrika företagen kan utnyttja internationella skillnader i kostnader och splittra upp FoU geografiskt så att olika led i innovationskedjan lokaliseras till olika länder – vertikal integration. Sammanfattningsvis kan konstateras att tidigare forskning funnit att sambandet mellan FoU och multinationell organisering är dubbelriktat. Avkastningen på investeringar i FoU ökar ju fler producerande enheter inom företaget som kan använda resultatet av forskningen och de producerande enheterna bidrar till koncernens forskningsportfölj genom egen FoU.

Ett viktigt motiv att bedriva FoU i producerande utländska dotterbolag är att teknologin som företaget utvecklat för andra marknader kan behöva anpassas till marknaden i värdlandet. Detta motiv kan vara särskilt viktigt när marknaden i värdlandet är stor och när teknologin för att framställa produkten är avancerad. Ett annat motiv för att bedriva FoU i producerande utländska dotterbolag är möjligheten att kunna dra nytta av konkurrenter i värdlandet. Genom att etablera produktion i ett dotterbolag i ett värdland kan dotterbolaget lättare ta del av kunskaper som sprids från konkurrenter.³⁰ Denna överföring av kunskap

²⁷ Markusen (2002).

²⁸ Fors (1998) ger en översikt över empiriska studier om drivkrafter bakom FoU i utländska dotterbolag. Se även Carlsson, M. (red), (2006).

²⁹ Caves (1996).

³⁰ Spridning av kunskap kan avse tekniskt kunnande, t.ex. en ny och mer effektiv produktionsprocess, eller en ny och bättre produkt, men också nya metoder för att organisera produktion, företagsledning eller marknadsföring. Spridningsvägarna kan vara flera. Dotterbolaget kan iakttä

från konkurrenter underlättas inte bara av geografisk närhet men också om dotterbolaget bedriver egen FoU. FoU-kostnader förbättrar därför inte bara det egna företags förmåga att utveckla nya produkter och produktionsprocesser utan förstärker också företagens kapacitet att tillgodogöra sig ny extern teknologi.³¹ Mottagarkapaciteten är alltså av relevans för företagets förmåga att absorbera ny teknologi från omvärlden.

I en studie från slutet av 1990-talet visades att stora svenska multinationella företag vanligen bedrev FoU i såväl hemlandet som i värdlandet.³² Det visade sig även att FoU-kostnaderna i utländska dotterbolag hade ökat under perioden 1970-1994. En förklaring var omfattande förvärv av företag i utlandet med egen FoU. En annan förklaring är, som nämnts ovan, behovet att investera i FoU för att anpassa produkter eller processer till den lokala marknaden. Men de svenska multinationella företagen lade också en allt större andel av FoU i dotterbolag i högteknologiska industrier, vilket skulle kunna motiveras med möjligheten att kunna dra nytta av konkurrenter i värdlandet. Detta är i överensstämmelse med tidigare forskning för andra länder.³³ Andra skäl var att företagets produktionsenheter i utlandet kräver egen FoU-kapacitet.

3.4 Effekter på sysselsättning, produktivitet och FoU

I två aktuella empiriska studier på franska och svenska företag undersöks *effekter på FoU* i företag som blir utlandsägda.³⁴ Båda studierna finner att FoU-kostnaderna är större i företag som blir utlandsägda än i företag som förblir nationella. Dessa resultat bekräftar således hypotesen om att utländska förvärv sker när det finns stora synergier mellan tillgångarna i de bägge företagen.³⁵ Liknande resultat har belagts för Sverige i en äldre studie.³⁶ Det finns därmed goda skäl att förvalta och utveckla det innovationskapital man förvärvar i ett utländskt företag.

I några studier slås fast att utlandsägda företag i Sverige inte är mer flitiga än svenska multinationella företag att bedriva innovationsverksamhet.³⁷ I den följande debatten hävdades bl.a. att det ökade utlandsägandet kan luckra upp djuplodade nätverk och att de utlandsägda företagen är sämre integrerade i de svenska innovationssystemen.³⁸

En stor del av utgifterna för FoU-kostnader utgörs av löner till högutbildade varför det förefaller lika viktigt att undersöka vad som händer med andelen högutbildade i företag som förvärvas av utländska ägare. I några empiriska studier på svenska företag visas dock

och kopiera konkurrenters produktdesign, eller anpassa produktionsmetoderna. Kunskap kan också överföras genom omsättning av arbetskraft genom att anställda byter jobb och tar med sig de kunskaper de förvärvat hos konkurrenter till dotterbolaget.

³¹ Cohen och Levinthal (1989).

³² Fors (1998).

³³ Någon egentlig kausalitetsanalys genomförs dock inte. Även i Tillväxtanalys (2009) rapport om FoU i internationella företag framgår att det främsta skälet till att man bedriver i FoU i utlandet är för anpassa produkter eller processer efter specifika kund- eller marknadskrav.

³⁴ Bertrand (2009) på samt Bandick m.fl. (2010a: 2010b).

³⁵ Nocke och Yeaple (2008) och Bertrand m.fl. (2008).

³⁶ Modén (1998)

³⁷ Löf (2007) samt Johansson och Löf (2005), Braunerhjelm och Löf (2006). Dessa studier utgick ifrån en urvalsundersökning, den s.k. Community Innovation Survey (CIS) avseende år 2001 med fokus på FoU, innovationer och innovationssamarbeten. Studien baseras på ett tvärsnitt och begränsat urval.

³⁸ För en diskussion kring internationaliseringens påverkan på underleverantörer, se Jonung (2002).

att *efterfrågan på högutbildad arbetskraft* ökar i svenska icke multinationella företag (men inte i svenska, multinationella företag) som blir utlandsägda.³⁹ I en annan studie finner man att utländska förvärv i Sverige ökar *överlevnadssannolikheten* i exporterande företag som blir utlandsägda, men bara om företaget var exportör innan förvärvet ägde rum.⁴⁰ Dessutom fann man belägg för positiva sysselsättningseffekter i dessa företag, framförallt för högutbildad arbetskraft.⁴¹

Internationella direktinvesteringar är även en viktig kanal för överföring av teknologi. I andra studier av svenska industriföretag som blir utlandsägda visas att *produktiviteten* steg i företag som blev utlandsägda. Produktivitet och FoU steg dessutom mer i de företag som förvärvats än de som kvarstod som svenskägda.⁴² Analysen går ut på att jämföra t.ex. produktivitet några år innan och några år efter att förvärvet äger rum. Eftersom det finns andra faktorer än just ägarbytet som kunnat påverka produktiviteten matchas företag med liknande företag och därefter jämförs alltså produktiviteten före och efter ägarbytet.

I en aktuell studie redovisas hur 50 företagsledare i utlandsägda företag ser på företagsklimatet i Sverige.⁴³ Studien som är baserad på djupintervjuer genomfördes under en period av lågkonjunktur och stor osäkerhet vad gäller efterfrågeutvecklingen. Svar på frågor om framtida investeringar i Sverige präglades av en viss tillförsikt. Ett annat viktigt resultat från undersökningen var att företagsledningen ansåg att utflyttning av svenska huvudkontor har *viss* betydelse för den svenska verksamheten. En huvudkontorsflytt i kombination med t.ex. dålig lönsamhet i den svenska delen skulle kunna leda till neddragningar i den svenska verksamheten. Det skulle därför behöva tillkomma andra faktorer utöver en flytt av huvudkontoret för att större omstruktureringar mellan svenska och utländska enheter i koncernen skulle bli aktuella. En annan viktig slutsats i undersökningen var att en huvudkontorsflytt kunde medföra att självständigheten i den svenska verksamheten i de utlandsägda företagen minskade. När ett företag väljer att förlägga huvudkontoret utomlands kan också intressanta kringaktiviteter som t.ex. FoU, ekonomi, juridik och skattefrågor försvinna ifrån Sverige. I sådana fall kan detta ha betydelse för den svenska verksamhetens möjligheter att attrahera karriärsugna unga individer. Hur styrning och kontroll av den svenska verksamheten i utlandsägda företag påverkas varierar dock mycket beroende på vem den nya ägaren är. En del svenska företagsledare i de utlandsägda företagen upplevde att beslutsprocessen blev längre och mer komplicerad, medan andra inte upplevde någon egentlig skillnad.

³⁹ Bandick & Hansson (2009), samt Bandick & Karpaty (2010).

⁴⁰ Bandick & Görg (2010).

⁴¹ Fölster, m.fl. (2002) fann dock betydande negativa sysselsättningseffekter till följd av att huvudkontor flyttar utomlands, t.ex. genom att ett företag blir utlandsägt. Studien kom senare att kritiserars, där kritikerna menade att antaganden som beräkningarna vilade på samt metod var felaktiga, se Braunerhjelm och Lindqvist (1999) samt Braunerhjelm m.fl. (1999).

⁴² Modén (1998) samt Karpaty (2007).

⁴³ ISA (2009).

4 Företagsledningens syn på svenskt näringsklimat och internationalisering

4.1 Bakgrund

Tillväxtanalys har tillsammans med SCB genomfört en intervjuundersökning med företagsledare. Denna typ av undersökningar genomfördes tidigare av ITPS och NUTEK och den senaste gjordes år 2003. Årets undersökning är den åttonde undersökningen sedan 1990 och den baseras på intervjuer med företagsledare i de största företagen mätt i antalet anställda.⁴⁴ I årets undersökning har 320 företagsledare från 18 branscher intervjuats. Materialet från SCB tillåter en uppdelning av svaren i hur företagen i respektive bransch har svarat, hur stor andel (i procent) av de som svarat som har utländska ägare, samt hur stor andel av de som svarat som bedriver FoU. Vi kan däremot inte identifiera enskilda företags svar.

Ambitionen med denna attitydundersökning har varit att belysa frågor om lokalisering av produktion, huvudkontoret och FoU. Hur ser det ut idag och vilka planer har man på att flytta någon av dessa verksamheter på fem års sikt. En majoritet av företagen som ingår i undersökningen är s.k. multinationella företag med dotterbolag utomlands. Dessa företag är inte lika bundna till de produktionsförutsättningar som finns i Sverige. De kan relativt lätt styra om produktionen geografiskt och i viss mån även arbetskraft till dotterbolag utomlands för att dra fördel av lägre löner eller för att få tillgång till högt specialiserad arbetskraft. Utflyttning av verksamheter från Sverige till utlandet kan få stora konsekvenser på svenskt näringsliv. Det är därför av stor vikt att ta del av svenska företagsledares syn på näringsklimatet i Sverige framöver och hur de resonerar om möjligheten att flytta delar av verksamheten utomlands. Andelen utlandsägda företag i denna undersökning är 36 procent vilket är en något mindre andel än i undersökningen år 2000, och mycket mindre än i undersökningen år 2003, vilket delvis kan förklaras av att urvalet av företag varierat lite mellan åren.⁴⁵

4.2 Om undersökningen

Tillväxtanalys har med hjälp av SCB frågat personer inom företagsledningen hur de ser på näringsklimatets utveckling i Sverige under de närmaste fem åren. Undersökningen har särskilt fokuserat på frågor om utflyttning av verksamheter inom företaget till andra länder. Planerar man att flytta ut huvudkontoret, FoU, eller kanske produktion och sysselsättning?

Telefonintervjuerna genomfördes under perioden 1-18 oktober år 2010 av SCB. Redovisningen i denna rapport baseras på de svar som företagsledarna givit i undersökningen samt viss kompletterade statistik från SCB och OECD.⁴⁶

4.3 Ekonomiska läget

Undersökningen genomfördes under hösten 2010, en period präglad av snabb återhämtning i Sverige efter finanskrisen. Exporten har ökat kraftigt det senaste året och trots att

⁴⁴ Tidigare har de omsättningsmässigt största företagen undersökts.

⁴⁵ I 2003 års undersökning gjordes 188 intervjuer med företagsledare men populationen utgjordes då av 366 företag, dvs. ett bortfall om 49%, Axelsson m.fl. (2003).

⁴⁶ Sedan 1989 använder SCB datorstödda telefonintervjuer med hjälp av ett eget utvecklat system för datoriserade intervjuer och genomför årligen cirka 400 000 intervjuer med systemet.

efterfrågeutvecklingen inför 2011 är osäker idag spår Riksbanken att BNP-tillväxten kommer att vara högre i Sverige än i Euroområdet. I år beräknas BNP-tillväxten bli 5,5 procent för att sedan bli något lägre nästa år 2011, då den förväntas sjunka till 4,4 procent. Att efterfrågeutvecklingen är osäker beror bl.a. på problem med statsfinanserna i flera europeiska länder. Några länder har därefter antagit åtstramningspaket som kan väntas bromsa tillväxten i Europa något. Den långsamma återhämtningen i USA efter finans- och bostadsmarknadskrisen och ett hotande valutakrig mellan USA och Kina bidrar också till osäkerhet om världsekonomin återhämtning under 2011. Konjunkturinstitutets indikatorer från Konjunkturbarometern "företag och hushåll" pekar på en uppgång i BNP och sysselsättning under 2011 samt på ett mycket starkt stämningsläge bland företagen. Trots att sysselsättningen har ökat i många branscher avser många företag att nyrekrytera. Även hushållen ser positivt på den svenska och den egna ekonomin. Nyrekryteringar planeras framför allt inom *stål-, metallvaru-, maskin-, motorfordons- och annan transportmedelsindustri, partihandel och specialiserad butikshandel samt hotell, IT, konsultbranscherna samt arbetsförmedling och rekrytering*. Fortsatta nedskärningar förväntas i antalet anställda *massa & pappersindustrin* och *sågverken*, pga lägre priser i Sverige och utomlands.

4.4 Populationen

Undersökningen omfattar 320 företag, fördelade på 18 branschgrupper. Företagen som ingår utgör de största företagen i varje redovisningsgrupp, mätt i antalet anställda. Dessa företag svarar tillsammans för cirka 650 000 anställda, eller knappt 26 procent av populationens anställda, se Tabell 4.1 nedan. I vissa branscher, t.ex. *stål och metallverk* utgör urvalet en majoritet av företagen. Företagen som ingår i undersökningen skall bedriva affärsdrivande verksamhet. Hit räknas: *icke finansiella företag, statliga affärsverk, filialer till icke-finansiella företag i utlandet, finansiell företagssektor*. Dessutom gäller att företaget skall ha någon av följande juridiska form: *handelsbolag, kommanditbolag, bankaktiebolag, försäkringsaktiebolag, aktiebolag utom bank- och försäkringsbolag, ekonomiska föreningar utom bostadsrättsföreningar, ömsesidiga försäkringsbolag, sparbanker, utländska juridiska personer*.

4.5 Svarsfrekvens och bortfall.

Undersökningen har riktats till de 18 största företagen i 18 branscher, dvs. 324 företag har tillfrågats. Den ovägda svarsfrekvensen för enkätsvaren uppgår till 92 procent och den vägd svarsfrekvensen efter antal anställda uppgår till 91 procent. Samtliga redovisade resultat avser dock endast de företag som deltagit i undersökningen. Några generella slutsatser om företag i stort går därmed inte att göra. I tabell 4.1 framgår hur urval och bortfall fördelar sig mellan branscher. Urvalet är alltså de största företagen i termer av antal anställda, men vi ser här att branscherna skiljer sig mycket vad gäller storleksfördelningen. I en bransch där produktionen är starkt koncentrerad pga. stora fasta kostnader står ett fåtal företag för en större andel av produktionen i branschen. Ett exempel är branschen *stål- och metallverk* där 75 procent av sysselsättningen i populationen är representerade genom de 18 företag som ingår i undersökningen emedan endast drygt 15 procent av sysselsättningen i populationen i branschen *hotell- eller restaurangverksamhet* är representerade av de 18 största företagen. Representativiteten skiljer sig därmed mellan branscherna.

Tabell 4.1 Branschfördelning av genomförda intervjuer.

Redovisningsgrupper	SNI2002	Urval				Population	
		Antal anställda	Antal FTG	Andel anst.	Andel FTG	Antal anst.	Antal FTG
Livsmedelsindustri	15-16	22 116	18	41,5	0,8	53 282	2 147
Skogsindustri	20-21	22 121	18	33,3	0,6	66 403	3 054
Förlag	22	8 478	18	22,1	0,3	38 394	5 585
Kemi- och läkemedelsindustri	23-25	24 847	18	41,5	1,0	59 903	1 831
Verkstadsindustri	28-35	101 640	18	31,7	0,1	321 024	14 834
Stål- och metallverk	27	23 530	18	75,0	5,3	31 369	338
Annan tillverkning	17-19, 26, 36-37	9 592	16	21,2	0,4	45 220	4 355
El-, gas-, värme- och vattenförsörjning	40-41	11 154	18	48,7	1,2	22 892	1 503
Byggverksamhet	45	47 824	17	20,5	0,0	232 915	34 436
Partihandel	50-51	26 511	18	10,3	0,0	256 160	41 946
Detaljhandel	52	62 844	18	27,5	0,1	228 461	29 963
Hotell- och restaurangverksamhet	55	15 996	18	15,2	0,1	105 070	16 285
Transport, magasinering, kommunikation	60-64	82 162	18	35,5	0,1	231 513	17 292
Finansiell verksamhet	65-67	48 094	18	57,2	0,3	84 086	6 506
Fastighets- och uthyrningsverksamhet, företagstjänster	70-74	79 747	18	14,8	0,0	538 718	129 716
Utbildning	80	7 849	18	17,4	0,3	45 188	6 384
Hälsa- och sjukvård, sociala tjänster, veterinärverksamhet	85	44 328	18	38,3	0,2	115 709	11 693
Andra samhälleliga och personliga tjänster	90-93	12 436	17	18,6	0,1	66 725	20 106
Totalt		651 269	320	25,6	0,1	2 543 032	347 974

Källa: SCB:s Storföretagsbarometer oktober 2010.

Viktiga branscher som *Fastighets-, uthyrningsverksamhet och företagstjänster* består av fastighetsverksamhet, uthyrning av fordon och maskiner m.m., databehandlingsverksamhet, forskning och utveckling samt andra företagstjänster. *Verkstadsindustrin* består t.ex. av branscherna: tillverkning av metallvaror, maskiner, kontorsmaskiner, och datorer, andra elektriska maskiner, teleprodukter, motorfordon och andra transportmedel. *Kemi- och läkemedelsindustrin* består t.ex. av branscherna: tillverkning av stenkols- och raffinerade petroleumprodukter och kärnbränsle, kemikalier och kemiska produkter (inkl. läkemedel) samt gummi och plastvaror.

4.6 Utlandsägda företag

I genomsnitt 36 procent av de tillfrågade företagen svarade att de var utlandsägda 2010, men i Tabell 4.2 framgår att fördelningen av ägandet i denna undersökning karakteriseras

av stor variation mellan branscher.⁴⁷ De branscher där utlandsägandet är som störst är i *hotell- och restaurangverksamhet* (65 procent), *livsmedelsindustrin* (56 procent) *fastighets- och uthyrningsverksamhet*, *företagstjänster* (56 procent) och utlandsägandet är som minst i *detaljhandeln* (12 procent), *andra samhälleliga och personliga tjänster* (12 procent).⁴⁸ Representativiteten måste anses vara god då många av de absolut största företagen i de viktigaste branscherna ingår. Det innebär även att det utländska ägandet representeras rättvist och svarar proportionerligt mot hur ägandet fördelas mellan svenska och utländska ägare i det svenska näringslivet. Mot denna bakgrund förefaller företagens svar på övriga frågor kunna tolkas som representativa svar för de stora företagen i svenskt näringsliv.⁴⁹

Tabell 4.2 De 18 största företagens procentuella andel av de utlandsägda företagen år 2010, i respektive bransch

Redovisningsgrupper	SNI2002	Andel utlandsägda företag
Livsmedelsindustri	15-16	56
Skogsindustri	20-21	28
Förlag	22	36
Kemi- och läkemedelsindustri	23-25	50
Verkstadsindustri	28-35	35
Stål- och metallverk	27	47
Annan tillverkning	17-19, 26, 36-37	40
El-, gas-, värme- och vattenförsörjning	40-41	27
Byggverksamhet	45	40
Partihandel	50-51	33
Detaljhandel	52	12
Hotell- och restaurangverksamhet	55	65
Transport, magasinering, kommunikation	60-64	25
Finansiell verksamhet	65-67	20
Fastighets- och uthyrningsverksamhet, företagstjänster	70-74	56
Utbildning	80	24
Hälsa- och sjukvård, sociala tjänster, veterinärverksamhet	85	40
Andra samhälleliga och personliga tjänster	90-93	12
Genomsnitt		36

Källa SCB:s Storföretagsbarometer oktober 2010. Siffrorna är avrundade.

I Tabell 4.3 nedan illustreras dels respektive branschs bidrag till näringslivets totala FoU, dels hur de 18 största företagens i vardera bransch andel av de totala forskningsutgifterna utvecklats sedan 1997. De branscher som bidrog mest till FoU-kostnaderna är *verkstadsindustrin* och *kemi- och läkemedelsindustrin* som stod för 55 procent respektive drygt 20 procent av de totala FoU utgifterna 2005. I nio av de 17 branscherna för vilka vi har uppgifter står dessa företag för den övervägande andelen av FoU investeringarna. De 18 företagens andel av FoU är mycket omfattande i t.ex. branscherna: *kemi- och läkemedelsindustri* samt *verkstadsindustrin*, dvs. i branscher där de 18 största företagens inflytande på svensk forskningsmiljö är utomordentligt stort. Eventuella planer i dessa branscher på att flytta forskningslaboratorier utomlands skulle potentiellt kunna få stora konsekvenser för innovationsklimatet i Sverige.

⁴⁷ Med utlandsägda företag avses att mer än 50 procent av röstvärdet i dessa företag kontrollerades av ägare utanför Sverige.

⁴⁸ De utländska företagens andel av samtliga anställda i näringslivet (inkl. mindre företag) uppgick till 23 procent 2009, se *Tillväxtanalys: Utländska företag 2009*.

⁴⁹ För en liknande analys av huvudkontorens lokalisering se Öhrn (2010).

Tabell 4.4 De 18 största företagens procentuella andel av FoU utgifter och sysselsättning åren 1997 och 2005, i respektive bransch.

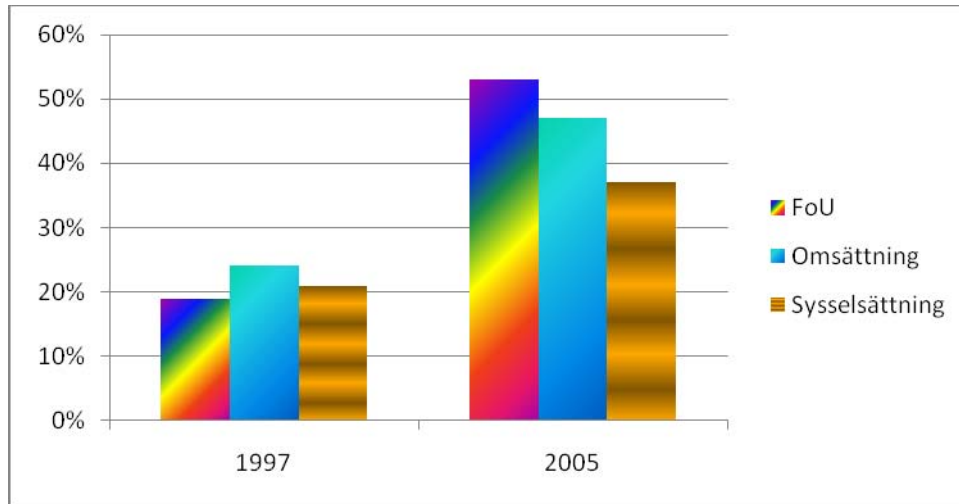
Redovisningsgrupper	SNI2002	1997			2005		
		Andel anst.	Andel FoU	Branschens andel av total FoU	Andel anst.	Andel FoU	Branschens andel av total FoU
Livsmedelsindustri	15-16	46	61	1	43	70	1
Skogsindustri	20-21	37	83	2	33	61	2
Förlag	22	18	43	0	20	98	0
Kemi- och läkemedelsindustri	23-25	44	95	18	40	93	20
Verkstadsindustri	28-35	29	69	60	30	72	55
Stål- och metallverk	27	65	92	1	73	93	2
Annan tillverkning	17-19, 26, 36-37	30	62	1	46	38	0
El-, gas-, värme- och vattenförsörjning	40-41	49	16	0	53	58	0
Byggverksamhet	45	27	6	1	23	100	1
Partihandel	50-51	8	3	1	9	2	2
Detaljhandel	52	30	100	0	28	36	0
Hotell- och restaurangverksamhet	55	35	96	0	17	0	0
Transport, magasinering, kommunikation	60-64	45	96	2	40	90	1
Fastighets- och uthyrningsverksamhet, företagstjänster	70-74	14	32	14	14	36	17
Utbildning	80	34	***	0	18	32	0
Hälsa- och sjukvård, sociala tjänster, veterinärverksamhet	85	30	84	0	37	21	0
Andra samhälleliga och personliga tjänster	90-93	28	67	0	28	0	0
SUMMA				100%			100%

Källa: SCB och egna beräkningar. Not 1. Andelen anställda respektive andelen FoU har beräknats genom att relatera de 18 största företagens anställda och FoU utgifter till branschens sysselsättning respektive branschens FoU utgifter. Not 2. Kolumnen "branschens andel av total FoU" avser samtliga företags FoU, i respektive bransch, relaterat till hela näringslivets utgifter för FoU. Not 3. Uppgifter saknas för branschen SNI2002: 65-67 (Finansiell verksamhet). Not 4. Siffrorna är avrundade.

I Figur 4.1 nedan illustreras hur utlandsägandet utvecklats i de för denna studie aktuella branscherna åren 1997 och 2005.⁵⁰ För det första framgår som nämnts tidigare att utlandsägandet ökat under perioden, i termer av sysselsättning och omsättning. För det andra förefaller ökningen av utlandsägandet ha koncentrerats till branscher och företag med omfattande FoU verksamhet. Exempelvis ökade andelen anställda i utlandsägda företag från 21 procent 1997 till 37 procent 2005, men andelen FoU ökade från 19 procent till 53 procent under samma år.

⁵⁰ För en mer detaljerad beskrivning av FoU i utlandsägda och svenskägda företag, se Tillväxtanalys (2009).

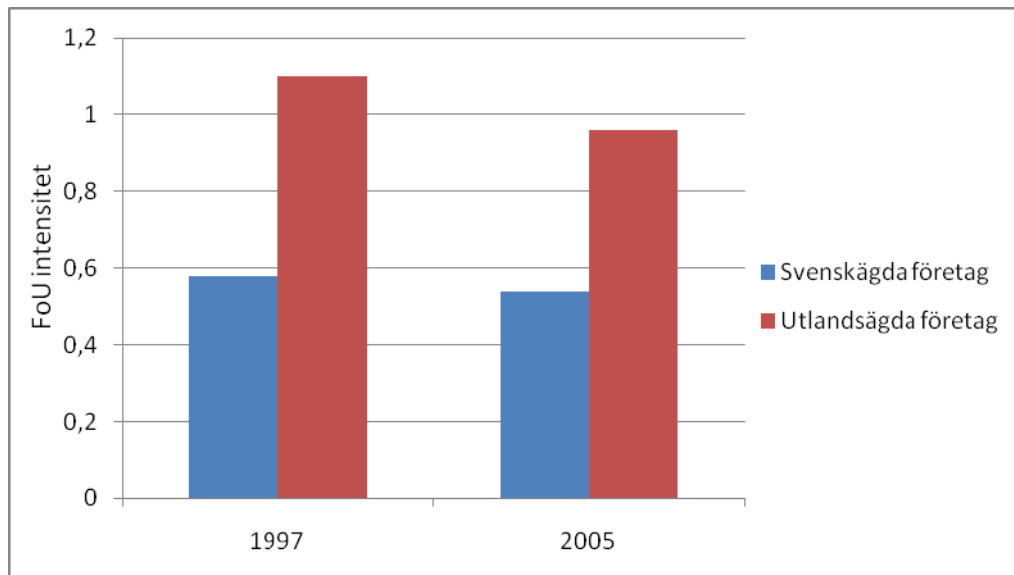
Figur 4.1 De utlandsägda företagens andel av omsättning, sysselsättning och FoU åren 1997 och 2005.

Källa SCB och egna beräkningar. Forskningsstatistiken insamlas vartannat år och omfattar företag med minst 50 anställda.

I Figur 4.2 nedan illustreras istället hur FoU-intensiteten, dvs. FoU-kostnader som andel av omsättningen har utvecklats i utlandsägda respektive de svenskägda företagen.⁵¹ Vi ser att FoU intensiteten sjunkit något i bägge grupper mellan åren 1997-2005 varför ägandeform inte tycks ha spela någon större roll för benägenheten att investera i FoU.

Figur 4.2 FoU-intensitet i utlandsägda respektive svenskägda företag åren 1997 och 2005.

⁵¹ För att göra en ordentlig analys av orsaken till den markanta ökningen mellan åren 1997 och 2005 behöver egentligen en regressionsanalys genomföras där man följer företag innan och efter förvärv, se Bandick m.fl. (2010a; 2010b) för en sådan analys.

Källa SCB och egna beräkningar. Forskningsstatistiken insamlas vartannat år och omfattar företag med minst 50 anställda.

4.7 FOU-intensitet i OECD länder

Sverige har i förhållande till andra OECD-länder mycket höga FoU-kostnader som andel av BNP. Enligt OECD var genomsnittet för alla OECD länder 2.28 procent av BNP år 2008, men i Sverige var motsvarande andel 3.75 procent, se Figur 4.3 nedan. Endast Israel (4.86 procent) hade större utgifter än Sverige. Trots det har flera tidigare studier för Sverige⁵² visat att andelen för högteknologisk produktion i den totala svenska industriproduktionen varit medelmåttig eller låg.⁵³ Anledningen är att stora svenska multinationella företag förlägger FoU i Sverige, men produktion i andra länder, dvs. Sverige har komparativa fördelar i FoU men inte i produktionen av varorna som använder utfallet av forskningen.⁵⁴ Produktion och FoU behöver således inte ske i samma land. Sverige har sedan 1970-talet intagit en särposition vad gäller storleken på FoU-kostnader som andel av BNP (SOU 2000:7, Bilaga 5). Håller Sverige idag på att tappa sin position vad gäller tillväxttakten i FoU investeringar?⁵⁵ I figur 4.3 (tvärsnitt år 1999 och 2008) och figur 4.4 framgår förvisso att flera länder har gjort mycket omfattande investeringar under det senaste decenniet, t.ex. Israel, Korea, Kina och Portugal men Sverige hävdar sig trots allt bra till i förhållande till de andra OECD länderna.⁵⁶ Sveriges andel ligger långt över genomsnittet för såväl EU som OECD men om Sverige skall behålla sin särposition gäller det att inte bara bibehålla utan även öka investeringstakten för att bibehålla denna position. Vill man säga något om Sveriges konkurrenskraft räcker det inte med storleken av Sveriges totala FoU. Man måste dessutom veta hur FoU investeringarna i olika branscher skiljer sig mellan länder, SOU 2000:7, Bilaga 5.⁵⁷ Det viktiga i en sådan analys är inte landets totala FoU utan branschens FoU-intensitet relativt samma bransch i konkurrentländerna.

⁵² Se t.ex. SOU 2000:7, Hansson och Lundberg (1995), Ekholm & Hakkala (2007a; 2007b) samt Hansson m.fl. (2007).

⁵³ Högteknologiska branscher är enligt OECD:s definition: 244 Läkemedel, 30 Kontorsmaskiner och datorer, 32 Teleprodukter samt 353 Luftfartyg och rymdfarkoster.

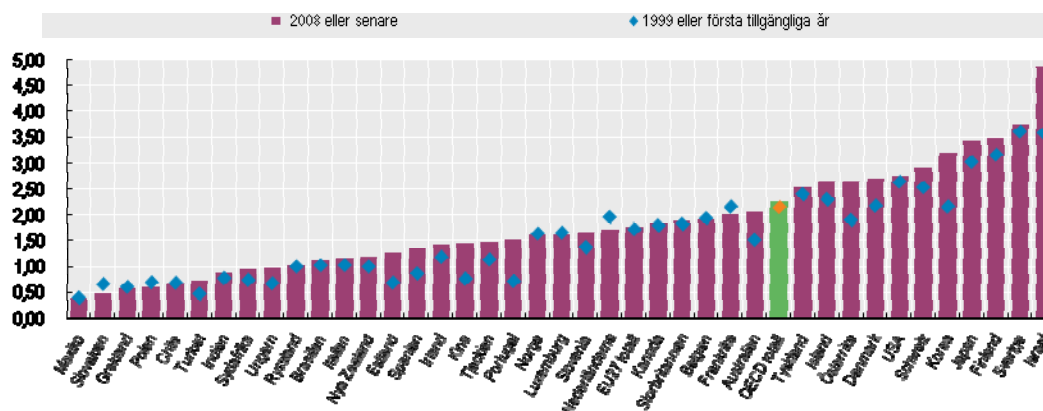
⁵⁴ Hansson (1995).

⁵⁵ Se även Ekholm och Hakkala (2007b) samt Kokko & Gustavsson Tingvall (2007) och SOU 2000:7 för en diskussion om Sveriges FoU-kostnader i ett internationellt perspektiv.

⁵⁶ Israel var ännu inte medlem i OECD år 2008 men förhandlingar om medlemskap pågick.

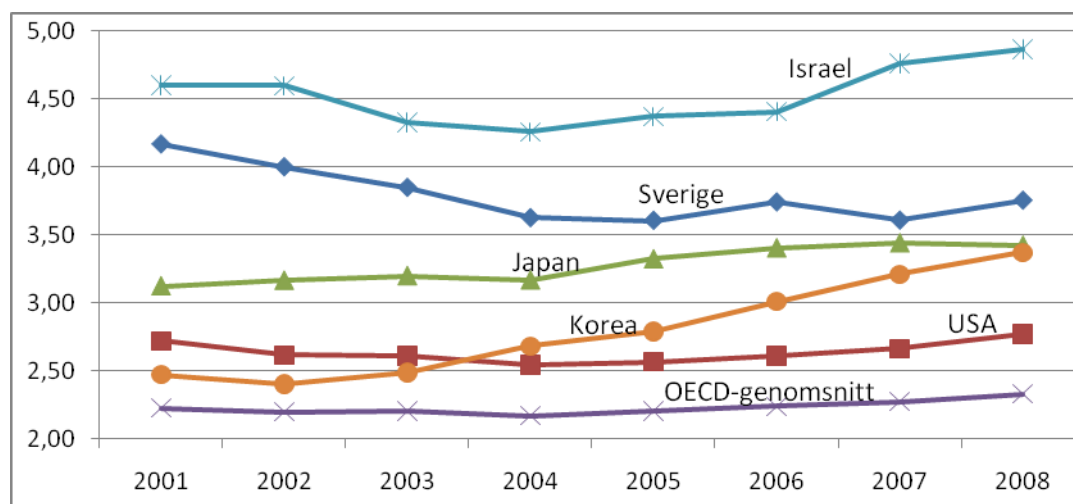
⁵⁷ De svenska FoU-kostnaderna är dock relativt små. De utgör mindre än en procent av världens totala FoU-kostnader, SOU 2000:7.

Figur 4.3 FoU-kostnader som procentuell andel av BNP år 1999 och 2008

Källa: OECD Fact Book 2010.

Figur 4.4 FoU-kostnader som procentuell andel av BNP 2001-2008.

Källa: Main Science and Technology Indicators, OECD Science, Technology and R&D Statistics.

Not 1. Senast uppdaterad 27 September 2010. Not 2. Landspecifika fotnotter finns att ladda ner från www.oecd.org/dataoecd/52/43/43143328.pdf

Not 3. OECD genomsnitt exklusive Chile, Israel och Slovenien.

4.8 Har företaget sitt huvudkontor i Sverige?

Det är inte självklart att huvudkontoret i en koncern finns i det land där produktionen sker. Det är heller inte självklart att alla huvudkontorsfunktioner förläggs där domicil eller koncernens juridiska säte finns. Behov av närhet till finansiella centra som London och Paris i kombination med lägre individuella skatter ger incitament för företagets ledningsgrupp och stab att dela upp företagets verksamheter mellan länder. Det innebär att ett svenskt företag kan välja att förlägga t.ex. stab eller ledningsgruppen utomlands även om ägandet kvarstår bland Svenska ägare.⁵⁸

⁵⁸ Ett exempel utgörs av det finska Skogsföretaget Stora Enso, som är resultatet av en fusion mellan det finska företaget Enso och det svenska företaget Stora. Finland är företagets domicil och därför definieras Stora Enso som ett finskt företag. Men Stora Enso har huvudkontor i såväl Stockholm

Åtta av tio företag uppger att huvudkontoret är placerat i Sverige. De branscher med störst andel huvudkontor utomlands är *stål och metallverk* (47%), *kemi- och läkemedelsindustrin* (44%), *livsmedelsindustrin* (44%) och i *företagstjänster m.m.* (44%). Att döma av svaren var det enbart i *livsmedelsindustrin* och i *företagstjänster m.m.* som huvudkontoret placerades utomlands trots att ägandet var svenskt. Delas svaren upp efter ägandeform framgår att knappt hälften av de utlandsägda (47 procent) men 97 procent av de svenskägda företagen uppger att huvudkontoret är förlagt i Sverige.⁵⁹ Att flera utlandsägda företag svarat att huvudkontoret finns i Sverige kan t.ex. bero på att det juridiska sätet finns kvar i Sverige eller att ledningsgruppen finns här.⁶⁰

4.9 Finns det planer på att flytta huvudkontoret utomlands?

En av farhågorna i den s.k. huvudkontorsdebatten som utspelade sig kring millenniumskiftet och några år därpå var att ännu fler svenska stora koncerner skulle välja att förlägga hela eller delar av huvudkontoret utomlands. Svenska koncerner som Akzo-Nobel, Pharmacia-Upjohn hade av olika skäl, t.ex. pga. fusioner med ett utländskt företag, valt att förlägga delar av huvudkontoret utomlands.⁶¹ Frågan har därefter uppmärksammats i bl.a. ITPS och NUTEKS undersökningar, senast år 2003.⁶²

I årets undersökning svarade åtta av tio företag att de inte planerade att flytta huvudkontoret från Sverige inom de närmaste fem åren. De övriga företagen kunde inte svara på företagets planer avseende en eventuell flytt.⁶³ Bland de svenskägda företagen är det mycket få som funderar på att flytta huvudkontoret utomlands. 97 procent säger att inga sådana planer finns under de närmaste fem åren, 3 procent vet ej. Bland de utlandsägda företagen uppger 63 procent att inga sådana planer finns under de närmaste fem åren, men hela 37 procent uppger samtidigt att de inte vet om det finns sådana planer. Det kan dock vara svårt att generalisera utifrån svaren i de utlandsägda företagen omledningen i Sverige

4.10 Hur utvecklas investeringarna i FoU i Sverige framöver?

Vi frågade företagen: hur kommer omfattningen av forskning och utveckling (FoU) i er verksamhet att utvecklas under de närmaste 5 åren? Merparten av de tillfrågade företagen, drygt 74 procent av företagen svarade antingen oförändrat 47 procent eller öka något, 24 procent och väsentligt 3 procent, se Figur 4.4 nedan. 18 procent av företagen bedriver ingen FoU i Sverige idag. Ett enda företag svarade att det avsåg att minska FoU i Sverige väsentligt och det var i branschen transport, magasinering, kommunikation. Sju företag svarade att FoU i Sverige kommer att minska något, dessa finns huvudsakligen i övriga *tjänster* och *detaljhandeln*. När vi jämför svaren

som *Helsingfors* och dessutom ett kontor i *London* (Ekholm, 2008).

⁵⁹ I Nuteks och ITPS tidigare undersökningar av de största företagen i Sverige steg andelen företag med huvudkontoret utomlands från 7 procent till 37 procent under åren 1990-2003. Urvalen av de största företagen i Sverige har varierat mellan åren vilket medför att siffrorna inte är helt jämförbara med varandra, se Axelsson m.fl. (2003).

⁶⁰ I Axelsson m.fl. (2003) frågade man dessutom företagsledningen vilka huvudkontorsfunktioner (juridiskt säte, ledning eller staber) som var förlagda utomlands.

⁶¹ Braunerhjelm och Lindqvist (1999).

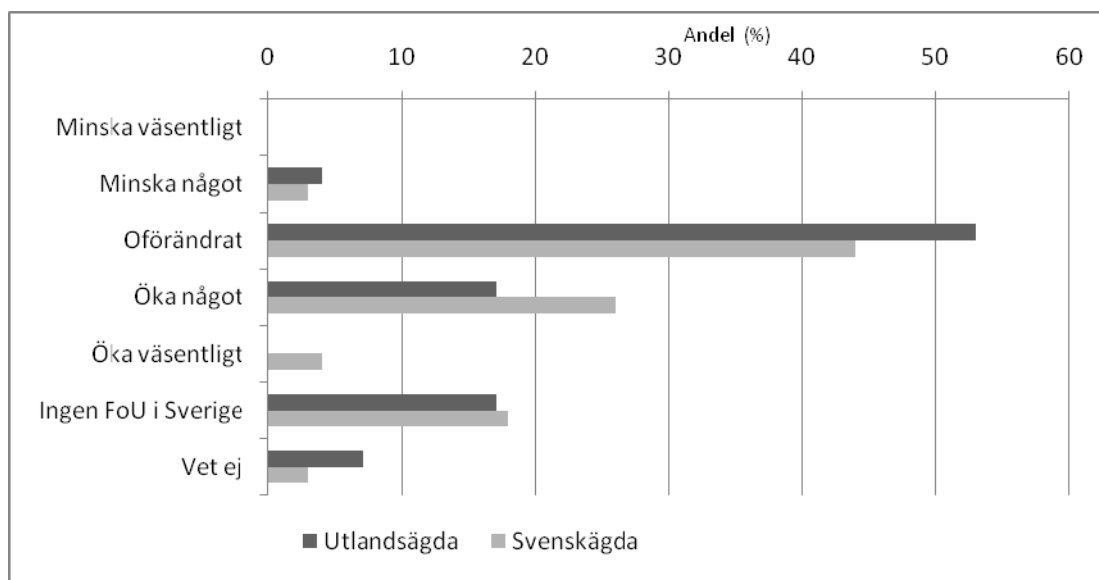
⁶² Se även Öhrn (2010).

⁶³ Här redovisas de oviktade svaren. SCB har även tagit fram viktade resultat där ett stort företag får en vikt som svarar proportionerligt mot antalet anställda. Vi redovisar både de viktade och oviktade när de skiljer sig mycket från varandra.

med undersökningen från år 2003 förefaller svaren i årets undersökning vara präglade av mer tillförsikt. Det är t.ex. i år en något större andel av företagen som menar att nivån kommer att vara oförändrad och en mindre andel av företagen som menar att nivån kommer att minska under de närmaste fem åren.⁶⁴ År 2003 ansåg företagen att Sverige erbjöd en bra och attraktiv forskningsmiljö. Då angav drygt 35 procent att de skulle öka nivån och drygt 10 procent att de skulle minska nivån på FoU. Idag är det ännu färre eller knappt tre procent som tror att nivån kommer att minska. Sammanfattningsvis förefaller företagen se fortsatt mycket positivt på andelen FoU i Sverige fem års sikt.⁶⁵

Fördelningen mellan branscher visar att minskningar kan komma att ske hos ett litet antal företag i *detaljhandeln* samt i *övriga tjänster*. I flertalet branscher uppger man att istället satsningarna kommer att öka något, mest frekvent svarade man så i *förlag*, *energi och vatten*, *verkstadsindustrin*, *bygg* samt *hotell- och restaurangverksamhet*.

Figur 4.4: Hur kommer omfattningen av forskning och utveckling i er verksamhet i Sverige att utvecklas under de närmaste 5 åren?

Källa SCB:s Storföretagsbarometer oktober 2010.

De utlandsägda företagen har något mer konservativa förväntningar på de närmsta fem årens FoU investeringar. En något större andel tror på oförändrade FoU investeringar. Detsamma gäller andelen som uppger att FoU investeringarna kommer att öka något.

4.11 Huvudkontorets placering och lokalisering av FoU

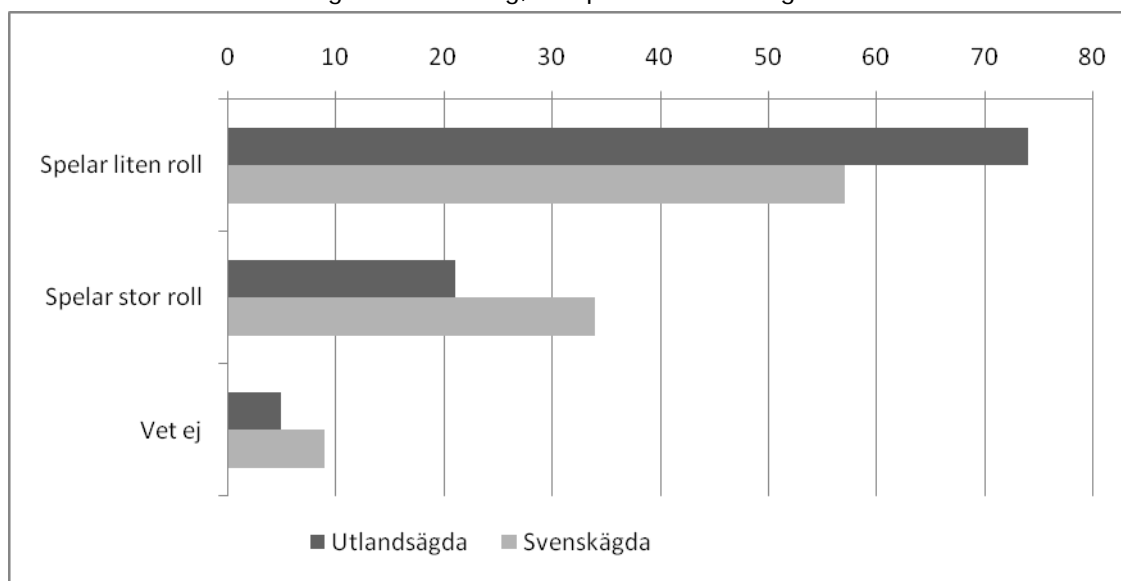
Det är inte självklart att FoU i koncernen behöver ligga nära huvudkontoret. En majoritet av företagen uppgav att huvudkontorets placering spelar en liten roll då andra faktorer är viktigare för lokaliseringen av annan strategisk verksamhet såsom FoU, se Figur 4.5. När vi delar upp svaren efter ägandeform ser vi att svaren i de svenskägda företagen skiljer sig från svaren i de utlandsägda företagen. Bland de svenskägda företagen är det en mindre andel som uppgav att huvudkontorets placering spelar en liten roll. Mindre än en tredjedel av företagen anser att huvudkontorets placering spelar stor roll då lokaliseringen av

⁶⁴ ITPS (2003). *Näringsklimatet i Sverige 2003*.

⁶⁵ För en liknande genomgång se *Tillväxtanalys (2009). Där följs 21 svenskägda och 14 utländska företag under åren 1997-2007, vilka tillsammans svarar för ca 75 procent av näringslivets FoU-kostnader i Sverige.*

huvudkontoret styr lokaliseringen av dessa verksamheter. Återigen skiljer sig svaren i de svenskägda och de utlandsägda företagen åt. En tredjedel av de svenskägda företagen förefaller tycka att huvudkontorets placering spelar stor roll, medan motsvarande siffra för de utlandsägda enbart är en femtedel. Sammantaget anser dock en övervägande andel av företagen att sambandet mellan huvudkontorets placering och var man väljer att placera annan strategisk verksamhet inte är betydelsefullt.⁶⁶ Det är med andra ord inte självklart att FoU flyttar med utomlands när svenska företag väljer att flytta sina huvudkontor till London eller Paris, särskilt inte om orsaken bakom utflyttningen av huvudkontoret är att företaget fått en utländsk ägare. Att kopplingen mellan huvudkontorets placering, lokaliseringen av annan strategisk verksamhet såsom FoU, och produktutveckling är svag kan således ha betydelse när man studerar effekter av ett ökat utlandsägarande i svenskt näringsliv.⁶⁷ Resultaten kan tolkas som att andra faktorer, exempelvis tillgång till högutbildad arbetskraft och ett bra innovationsklimat är viktigare för lokaliseringen av strategisk verksamhet såsom FoU än huvudkontorets geografiska placering. Även om intervju svaren ger ett mycket svagt stöd för att det skulle finnas något samband mellan placeringen av huvudkontor och var man väljer att bedriva forskning, kan det finnas skäl att studera frågeställningen vidare. Exempelvis kan närhet mellan huvudkontor och avancerad forskning ha större betydelse i ett företag där även lönsamheten i den svenska delen av koncernen är dålig.⁶⁸

Figur 4.5: Hur påverkar erat huvudkontors placering, lokaliseringen av annan strategisk verksamhet såsom forskning och utveckling, och produktutveckling?

Källa SCB:s Storföretagsbarometer oktober 2010.

⁶⁶ Här redovisas de oviktade svaren. Resultaten förändras marginellt om vi istället använder viktade resultat där ett stort företag får en vikt som svarar proportionerligt mot antalet anställda. Används de viktade svaren är det 33 procent av företagen istället för 30 procent som anser att lokaliseringen av huvudkontoret spelar stor roll för lokaliseringen av annan strategisk verksamhet såsom forskning och utveckling, och produktutveckling.

⁶⁷ Resultaten sammanfaller med Braunerhjelm och Lindqvist (1999). I deras undersökning konstaterades att huvudkontoret inte behövde förläggas i närhet till koncernens FoU-center.

⁶⁸ Se ISA (2009).

4.12 Sambandet mellan produktion & FoU

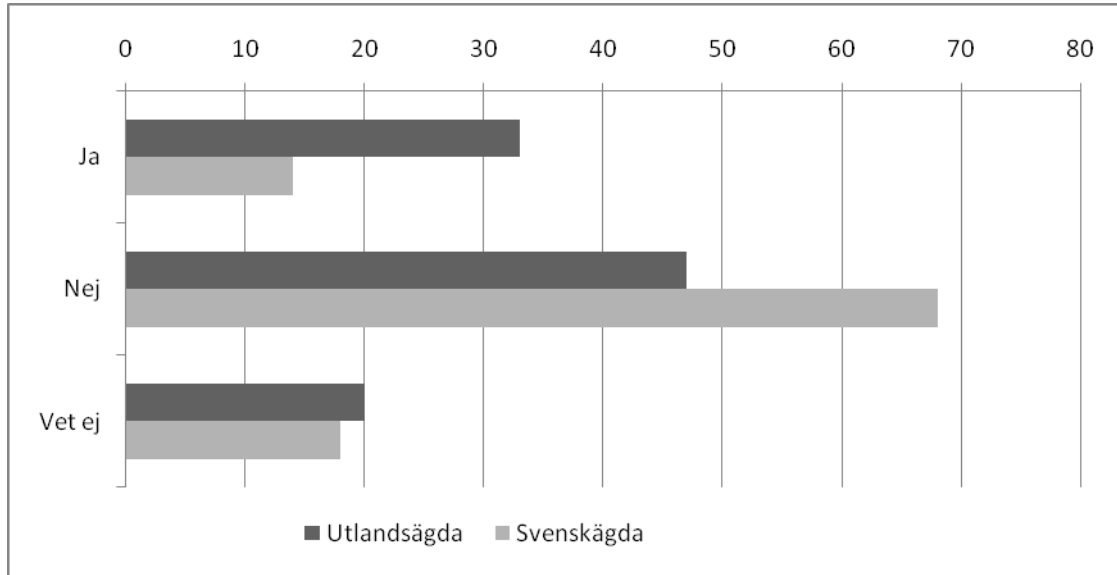
Bara ett av fem företag uppgav att det finns en stark koppling mellan lokalisering av produktion och lokaliseringen av FoU. När verksamhet flyttas utomlands ställer de sig även positiva till att FoU flyttas med. Nästan lika många vet inte. Att inte fler överväger att flytta FoU utomlands visar kanske hur svårt det är att flytta ut sådan verksamhet. Svårigheter som kan bero på tillgången till rätt kompetens i det land man väljer att flytta produktion till samt att arbetskraftens internationella rörlighet ofta visats vara låg.⁶⁹ Kompetens och teknologi byggs upp under mycket lång tid och ofta är kompetensen knuten till individer vilket försvårar en enhetlig och bibehållen flytt av ett forskarteam (åtminstone på kort sikt). Den bransch som ställer sig mest positiv att flytta ut FoU när verksamhet flyttas utomlands är dock *kemi och läkemedelsindustrin* där 72 procent svarade att det fanns ett sådant samband, samt *skogsindustri* 50 procent och *stål- och metallverk* 53 procent. Eftersom *kemi och läkemedelsindustrin* även står för en relativt stor andel av total FoU i svenskt näringsliv (Tabell 4.4) kan således en utflyttning av produktionen potentiellt få stora konsekvenser för FoU i Sverige.⁷⁰

Delas företagen upp efter ägandeform framträder markanta skillnader i svaren. I de utlandsägda företagen uppgav 33 procent att FoU som utförs i Sverige idag skulle komma att flytta utomlands om produktion skulle läggas ner och flyttas från Sverige. I de svenskägda företagen var det bara 14 procent som delade denna uppfattning. Till skillnad från den tidigare frågan om närhet mellan huvudkontor och FoU förefaller alltså ledningen i de utlandsägda företagen finna ett starkare samband mellan utlokalisering av produktion och FoU. Värt att notera är att många företag vart femte inte kunnat ge besked i denna fråga.

⁶⁹ SOU 2000:7.

⁷⁰ Se även Nilsson (2010).

Figur 4.6 Om verksamhet (produktion) skulle läggas ner och flyttas från Sverige, skulle det innebära att forskning och utveckling som tidigare utfördes i Sverige kommer att ske utomlands?

Källa SCB:s Storföretagsbarometer oktober 2010.

4.13 Är FoU i Sverige ett komplement till FoU utomlands?

Ett stort företag har en större valfrihet än ett litet företag att förlägga t.ex. produktion i ett land och FoU i ett annat land. Om företaget förvärvar ett dotterbolag utomlands med tillhörande FoU-center uppstår en valmöjlighet för företaget. Om den forskning som bedrivs i det utländska dotterbolaget utomlands kan ersättas av den som företaget redan bedriver hemma kan ägaren finna det lämpligt att slå samman de bägge FoU-centra till ett enda. FoU i dotterbolaget kan då sägas utgöra ett substitut till FoU i hemlandet. Om däremot FoU utomlands kompletterar den som bedrivs i hemlandet kan det vara bättre att behålla de bägge FoU-centra i respektive land. Möjligen samordnas och centraliseras vissa strategiska beslut till ledningen i koncernmodern. FoU i de bägge koncerndelarna sägs då vara komplementära.

Huruvida FoU som bedrivs i flera länder uppfattas som komplement eller substitut kan alltså påverka stora multinationella företags beslut om var investeringar respektive nedskärningar sker. I denna intervjuundersökning har vi därför gjort ett försök att ta del av företagsledningens syn på FoU som bedrivs av företaget i Sverige och utomlands som ett led i att bättre förstå företagsledningens strategier för framtiden. På denna fråga ansåg en majoritet av företagen (71 procent) att forskning och utveckling som bedrivs av företaget i Sverige inte utgör ett komplement till forskning och utveckling som bedrivs utomlands.⁷¹ Undantagen utgörs av kemi- och läkemedelsindustrin samt stål- och metallverk och verkstadsindustri där 67 respektive 57 och 48 procent uppgav att FoU i Sverige och i

⁷¹ Svaren skall tolkas med viss tillförsikt om frågan har tolkats som att komplement och självständighet står i motsats till varandra, vilket inte var avsikten med frågan. Vi utgår från att forskningen i Sverige och i utlandet kan utföras självständigt och i stora delar oberoende av varandra, men att utfallet av forskningen i Sverige kan komplettera den som utförs inom andra delar av koncernen utomlands och vice versa.

utländska koncerndelar utgör komplement till varandra. Det är just i dessa branscher som FoU-kostnaderna är som störst. Tillsammans stod de 18 största företagen i branscherna *kemi- och läkemedelsindustrin* och *verkstadsindustrin* för 75 procent av de största företagens FoU-kostnader år 2005 (se Tabell 4.4).

4.14 Ökad sysselsättning framöver

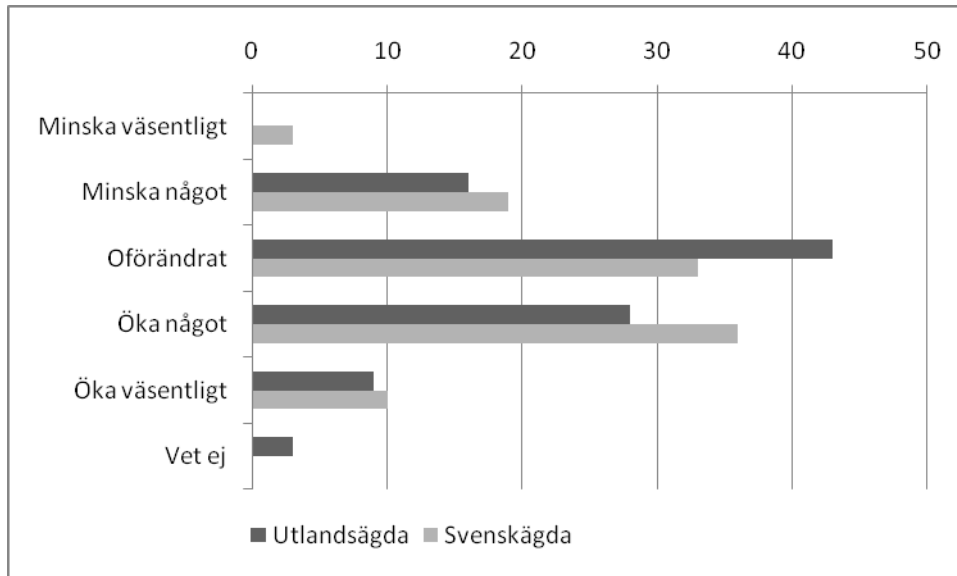
Företagen ger en försiktigt optimistisk syn på sysselsättningsutvecklingen i den svenska delen av koncernen under de närmaste fem åren. Förhållandevis få företag eller 2 procent, uppgav att företagets antal anställda i Sverige kommer att minska väsentligt och 17 procent uppgav att företagets antal anställda i Sverige kommer att minska något under de närmaste fem åren.⁷² Det innebär att bara två av tio företag tror att sysselsättningen kommer att minska i Sverige under de närmaste fem åren. En relativt stor andel av företagen (37 procent) planerar inga förändringar medan 33 procent uppgav att företagets antal anställda i Sverige kommer att öka något och 9 procent väsentligt. Den bransch som sticker ut mest är *byggverksamhet* där 73 procent av företagen tror på en mindre ökning och *utbildning* där 59 procent uppgav att företagets antal anställda i Sverige kommer att öka väsentligt. Väsentliga ökningarna spår också vart tredje företag i *hotell och restaurang* samt i *vård*. Även i *verkstadsindustrin* och i industrin för *stål- och metallverk* väntas sysselsättningen fortsätta att öka något. I *förlag* och *skogsindustrin* däremot uppgav drygt hälften av företagen att företagets antal anställda i Sverige kommer att minska något på fem års sikt.

De utlandsägda företagen är lite mer avvaktande vad gäller nyanställningar i Sverige under närmaste fem åren. 43 procent av de utlandsägda företagen planerar inga förändringar medan motsvarande siffra i de svenskägda bara var 33 procent. De utlandsägda företagen är därför mer konservativa såväl vad gäller nyanställningar som nedskärningar vilket framgår av figur 4.7.⁷³

⁷² Används viktade svar där ett stort företag får en vikt som svarar proportionerligt mot antalet anställda är det fyra procent istället för två procent som uppgav att företagets antal anställda i Sverige kommer att minska väsentligt.

⁷³ Vissa uppgifter har SCB på grund av regler om sekretess valt att inte redovisa. Detta problem uppstår när vi delar in materialet efter ägande eller efter svar om företaget bedriver FoU eller ej.

Figur 4.7 På 5 års sikt, hur kommer företagens antal anställda i Sverige att utvecklas?

Källa SCB:s Storföretagsbarometer oktober 2010.

4.14.1 Rationalisering eller effektivisering av verksamheten

Nio av tio av de företag som svarat att de kommer att minska företagets antal anställda i Sverige svarade att orsaken är rationaliseringar. Därefter var det 3 procent som uppgav låg/vikande efterfrågan och 2 procent som svarade ökad konkurrens. Inget företag uppgav att de förväntade nedskärningarna i Sverige beror på expansion av verksamheten utomlands genom egna dotterbolag, inte heller pga. ökade inköp av insatsvaror utomlands. Svaren i årets undersökning matchas bra mot hur företagen svarade år 2003. Även då var det möjligheten att rationalisera och effektivisera produktionen som var den viktigaste orsaken bakom neddragningar. I denna fråga skiljer sig inte svaren i de utlandsägda företagen nämnvärt från svaren i de svenskägda företagen.

4.14.2 Nedläggning och omlokalisering

Av de företag som uppgett att nedskärningar kan bli aktuella inom de närmaste fem åren (46 av de 320 företagen) menar en majoritet eller 76 procent att detta inte kommer att innebära att verksamhet läggs ned i Sverige. Här skiljer sig svaren en del beroende på ägandeform. Något färre av de utlandsägda företagen svarade att verksamhet inte kommer att läggas ned i Sverige till följd av rationaliseringar. Ledningen i de utlandsägda företagen är sålunda något mer öppna för eventuella nedskärningar i Sverige när de rationaliserar verksamheten inom koncernen. Att döma av svaren på den föregående frågan om eventuella återverkningar på sysselsättningen i Sverige verkar det inte finnas något starkt samband mellan neddragningar i Sverige och expansion i utlandet eller outsourcing nationellt eller internationellt.

4.14.3 Expansion i Sverige

De företag som svarat att företagets antal anställda i Sverige kommer att öka på 5 års sikt, fick även svara på frågor om bakomliggande orsaker och hur ökningarna förväntas påverka lokalisering av produktion. Utöver de färdiga svarsalternativen fanns även möjlighet att själva ange eventuella ”andra skäl” till planerade ökning av de sysselsatta i Sverige.

Av de företag som uppgav att företagets antal anställda i Sverige kommer att utvecklas positivt under de närmaste fem åren uppgav 57 procent att detta berodde på ökad efterfrågan i Sverige. Däremot var det väldigt få företag (knappt 10 procent) som menade att detta skulle bero på ökad efterfrågan utomlands. 6 procent uppgav etablering av dotterbolag i Sverige och endast 3 procent av företagen uppgav att de tänkta ökningarna i Sverige berodde på att det finns tillgång till rätt kompetens i Sverige. En femtedel av företagen uppgav "andra skäl" till att företagets antal anställda i Sverige kommer att utvecklas positivt under de närmaste fem åren. Utöver specifika svar som t.ex. att nya restauranger kommer att etableras nämns t.ex. en allmän tillväxt, eller att efterfrågan förväntas öka i både Sverige och i utlandet, att man förväntas ta nya marknadsandelar, förvärva andra företag eller expandera genom organisk tillväxt.

91 procent av företagen som svarat att en ökning kan bli aktuell svarade att förändringen av antalet anställda inte kommer att innebära att verksamhet (produktion) utökas i Sverige genom omlokalisering från annat land till Sverige. Undantaget utgörs av industrin för *Stål och metallverk* där 33 procent uppgav att planerade ökningarna av de sysselsatta i Sverige beror på omlokaliseringar från utlandet till Sverige.

Svaren på båda dessa frågor om orsaker och effekter skiljer sig mycket litet åt i de svensk- och utlandsägda företagen.

4.15 Öppna frågan

291 företag har svarat på SCBs frågor varav 179 företag svarade på den avslutande frågan: Har du något förslag på vad Sverige behöver göra för att stärka sin attraktionskraft för lokalisering av huvudkontor, strategisk verksamhet som forskning och utveckling eller annan verksamhet som produktion?⁷⁴ Svaren kan delas in i dels lägre skatter/avgifter/kostnader och förbättra/förenkla kompetensförsörjningen samt slutligen övriga förslag. På första plats bland ledningens förslag var sänkta skatter och kostnader för produktion i Sverige. 35 procent av företagen uppgav att det är viktigt att få ned skatetrycket i form av lägre bolagsskatter, expertskatter och arbetsgivareavgifter. Några företag menade att lägre inkomstskatter för forskare och högutbildade skulle underlätta rekrytering i den svenska huvudkontorsverksamheten såväl inom som utom landet. Andra företag svarade att man borde göra något åt de höga kostnaderna för energi, råvaror samt de höga lönekostnaderna. På andra plats kom frågan om kompetensförsörjningen. 17 procent av företagen uppgav att det är viktigast att förbättra eller förenkla kompetensförsörjningen. Särskilt angavs utbildningens roll för att stärka vår konkurrenskraft i kunskapsintensiv produktion. Det nuvarande utbildningssystemet anses inte leva upp till nuvarande och framtida krav och det gäller såväl gymnasieutbildning som grund- och forskarutbildning i Sverige. Vad gäller forskarutbildning föreslås en aktiv utbildningspolitik som uppmuntrar fler duktiga unga studenter att gå vidare till forskarutbildning. Det föreslås även mer riktade satsningar på spjutspetskompetens inom särskilda nischer för att bibehålla och förstärka kompetensen där vi redan har komparativa fördelar, men även inom framtida nischer där vi skulle kunna få komparativa fördelar med en mer aktiv utbildningspolitik. Här nämns även betydelsen av att knyta forskningen närmare den praktiska verkligheten genom samarbeten mellan forskning och näringslivet. Vad gäller forskning föreslås bättre villkor för att bedriva forskning i Sverige. Som

⁷⁴ I vissa fall har respondenterna uppgett fler än ett svarsalternativ på denna fråga. Där har båda svarsalternativen räknats med och summan av andelarna kan därmed överstiga 100 procent. Det är emellertid mycket ovanligt att samma företag har angivit flera svar.

exempel härpå nämns en flexiblare arbetsmarknad och ökade möjligheter för företagen att frångå turordningsregler i samband med nedskärningar. Avslutningsvis nämns bland övriga förslag en bra infrastruktur med bra kommunikationsmöjligheter och bättre marknadsföring av Sverige.

5 Avslutande diskussion och slutsatser

Den övergripande fråga som behandlats i denna rapport är hur Sveriges attraktionskraft för forskning och utveckling (FoU), produktion och huvudkontor ser ut idag. Frågan skall ses mot bakgrund av det ökade utlandsägandet i svenskt näringsliv. Många svenska stora multinationella företag blev utlandsägda under 1990-talet, varför styrningen och kontrollen av dessa företag övergick till utländska ägare. Hur påverkar t.ex. en ökad internationalisering förutsättningarna att även fortsättningsvis bedriva kvalificerad forskning i Sverige när huvudkontoren flyttar utomlands? Flyttar också svenskägda företag sina huvudkontor utomlands eller är Sverige fortfarande en attraktiv miljö för lokalisering av nyckelfunktioner som företagsledning och FoU?

För att besvara dessa frågor har en omfattande intervjuundersökning med de 320 största företagen i svensk bolagssektor genomförts. Därefter diskuteras svaren av intervjuundersökningen i ett större sammanhang. Vad kan vi lära oss av ekonomisk teori och empiri om samband mellan lokalisering av huvudkontor och FoU, eller vad som kan förväntas ske med ett företag när det blir utlandsägt? Vad händer t.ex. med sysselsättningen, produktiviteten eller FoU i de företag som blir utlandsägda? Syftet med rapporten är dels att ge en nulägesbild av vad företagsledningen i de största svenska företagen har att säga om dessa viktiga frågor, dels att ge en översikt av forskningsläget på området. Rapporten gör dock inga anspråk på att presentera någon slutlig analys.

Kapitel 2 behandlar teorier om lokalisering av FoU och förväntade effekter på FoU av multinationella företags uppköp av redan existerande inhemska företag. Några egentliga teorier om lokalisering av huvudkontoren förefaller dock ej att finnas. I de teoretiska modellerna visas att FoU lokaliseras till länder med relativt god tillgång till högutbildad arbetskraft men att det dessutom finns stora vinster av att samlokalisera FoU där andra företag redan bedriver forskning och i anslutning till universitet och högskolor. I sådana regioner förväntas s.k. ”agglomereringseffekter” uppstå när flera företag drar nytta av att lokalisera sig nära liknande företag, kunder, leverantörer och arbetsmarknad.

Om det finns stora agglomereringseffekter i ett land visas att efterfrågan på högutbildad arbetskraft driver upp lönerna för den högutbildade arbetskraften. Därmed kan vissa undanträngningseffekter uppstå. Ur ett svenskt perspektiv skulle t.ex. högteknologisk produktion tendera att lokaliseras utomlands i takt med att allt fler huvudkontor och forskningsmiljöer lokaliseras till Sverige. Trots att Sverige intar en ledande position vad gäller FoU-intensitet, dvs. FoU-kostnader som andel av omsättningen (eller förädlingsvärdet) är den högteknologiska sektorns relativa storlek liten. Det kan framförallt förklaras av att Sverige har en komparativ fördel i FoU men inte i sammansättning och tillverkning av komponenter. Ytterligare skäl skulle kunna vara argumentet om undanträngningseffekter.

I kapitel 2 diskuteras även ny teori om effekter på FoU av multinationella företags uppköp av redan existerande inhemska företag. Det centrala i dessa teorier är att utländska förvärv av företag i länder som ligger på samma tekniska nivå, förväntas ge positiva effekter på benägenheten att bedriva forskning i det förvärvade företaget. Det beror på att viktiga drivkrafter bakom internationella förvärv är behovet av att kunna komplettera befintlig produktportfölj och/eller utnyttja synergier i FoU eller produktion. Ett typiskt exempel är GMs förvärv av Opel och Saab som innebär att GM får tillgång till expertis om hur man tillverkar små och medelstora bilar. Därmed kan de komplettera den befintliga

produktionen av större bilar. FoU-intensiteten i företag som blir utlandsägda antas därmed bibehållas på samma nivå som innan uppköpet, eller stiga men däremot inte minska. Detta är dock ett relativt outforskat ämne och oss veterligt finns bara ett fåtal studier som undersöker effekter på FoU-intensiteten i företag som blir utlandsägda. Två aktuella studier följer företagen innan och efter förvärv. Båda studierna finner att FoU-intensiteten stiger i förvärvade företag.

Policyimplikationen från studierna är att utländska förvärv kan ha mycket positiva effekter på ett lands FoU-aktiviteter. Om resultaten kan generaliseras finns det ingen anledning för politiker att försöka begränsa internationella sammanslagningar och förvärv. Utländska direktinvesteringar kan istället utgöra viktiga kanaler för utvecklandet av ny teknologi och bidra till att öka nivån på teknologi i den inhemska ekonomin.

I kapitel 3 redogörs även för empirisk forskning om vad som driver lokalisering av huvudkontor. Frågan är intressant eftersom många företag numera är utlandsägda och huvudkontoret flyttats utomlands. Dessutom fanns tidigare farhågor om en begynnande trend där stora svenska företag flyttade ut huvudkontoren trots att ägandet kvarstod i Sverige. Det visade sig senare att farhågorna om att de stora svenska företagen flyttar ut huvudkontoren trots att ägandet kvarstår i Sverige var betydligt överdrivna. Andra empiriska studier om lokalisering av huvudkontor som vi har tagit del av är liksom vår undersökning baserade på intervjuundersökningar och enkäter riktade till företagsledningen i stora svenska företag. Några viktiga slutsatser från dessa var att lokaliseringen av huvudkontor styrs av tillgången till goda transportmöjligheter, fördelaktig individuell skatt och fusioner. Ytterligare drivkrafter var beroendet av den utländska kapitalmarknaden, dvs. aktieägare, analytiker och investeringsbanker. Sammanfattningsvis visar såväl vår undersökning som tidigare studier att det viktigaste skälet till utflyttning av huvudkontoret är att företagen byter nationalitet, dvs. de blir utlandsägda.

Intresset för var huvudkontoret lokaliseras kan delas in i två delar:

- Potentiell risk för förlust av kontroll av var produktion och investering i produktion sker framledes
- Effekter på andra nyckelfunktioner som FoU

I kapitel 3 diskuteras resultaten från en djupintervjuundersökning av ledningen i 50 utlandsägda företag i Sverige. Den visade att graden av styrning och kontroll varierar mycket beroende på vem som förvärvar företaget. En del svenska företagsledare i de utlandsägda företagen upplevde att beslutsprocessen blivit längre och mer komplicerad, medan andra inte upplevde någon egentlig skillnad.

Vad gäller sambandet mellan huvudkontorets lokalisering och lokaliseringen av andra nyckelfunktioner som FoU har ett flertal studier visat att detta samband inte är särskilt starkt. När företagets huvudkontor lokaliseras till utlandet finns det därmed inga skäl att förvänta sig att även FoU måste flytta med. I kapitel 3 redogörs också för en aktuell studie där geografisk fördelning av huvudkontoren i världen diskuteras. I studien konstateras att Sverige har lyckats mycket väl i att attrahera huvudkontor. Vår andel av huvudkontor i förhållande till storleken på ekonomin visade sig vara förhållandevis stor. Dessutom attraherar Sverige alltfler nordiska huvudkontor.

Lokalisering av FoU har betydelse för ett lands möjligheter att utveckla ny teknologi och nya eller förbättrade produkter. Undersökningar för Sverige visar emellertid att en växande

andel av FoU-kostnaderna sker i utländska dotterbolag. Denna utveckling har pågått sedan åtminstone 1980-talet och kan delvis förklaras av att svenska företag förvärvar företag i utlandet med egen FoU, men också av ett behov att anpassa produkter och processer till den lokala marknaden. Innovationer är emellertid en kollektiv vara och det är svårt för ett företag att låsa in (internalisera) dessa kunskaper i företaget. Därför kan man förvänta sig att kunskaper om innovationer och produktionsprocesser utvecklade i ett företag sprids till andra företag i samma bransch eller region. s.k. "knowledge spillovers". För att kunna tillgodogöra sig avancerad teknologi utvecklad av konkurrenter krävs emellertid att man har mottagarkapacitet, varför det kan löna sig att göra egna investeringar i FoU. Behovet av att bygga upp mottagarkapacitet utgör sålunda ytterligare ett motiv för varför andelen FoU i utländska dotterbolag kan stiga.⁷⁵

Empirisk forskning visar emellertid att även om en viss andel av forskningen som initieras i ett land också lokaliseras till utlandet kommer behovet av kontroll och stordriftsfördelar i FoU, att begränsa mobiliteten i FoU. Dessutom är arbetskraften relativt trögrörlig (på kort sikt) och det uppstår en friktion om hela forskningslaboratorier skall flytta utomlands. Sammanfattningsvis kan man förvänta sig att FoU i förvärvade dotterbolag i utlandet stiger efter förvärvet men också att kärnforskning initierad i ett land är mer riskfyllt att omlokalisera till andra länder och därför tenderar att stanna kvar i hemlandet.

I Kapitel 3 redovisas även forskningsläget vad avser effekter på sysselsättning och produktivitet till följd av utländska förvärv av utländska företag. I studierna används företagsdata för att följa eventuella förändringar i enskilda företag orsakade av ägarbyten. Slutsatserna var att produktiviteten stiger mer i företag som blir utlandsägda än i andra jämförbara företag, detsamma gäller för sysselsättning och FoU.

I kapitel 4 redovisas dels resultaten av enkätundersökningen som Tillväxtanalys i samverkan med SCB genomfört under oktober månad 2010, dels viss statistik över FoU-utgifter i Sverige relativt andra OECD-länder. Populationen av företag i intervjuundersökningen är 320 företag, fördelat över 18 branscher. Svarefrekvensen är mycket hög. Här görs en avstämning av andelen utlandsägda företag, hur många företag som har huvudkontoret utomlands samt om det finns några planer att inom fem år flytta ut huvudkontoret utomlands.

Svaren pekar på stora skillnader mellan branscher, där utlandsägandet i en bransch uppgår till 65 procent. Störst andel utlandsägda företag finner vi i branscher som hotell- och restaurangverksamhet, livsmedelsindustrin, fastighets-, uthyrningsverksamhet och företagstjänster. Undersökningen visar också att endast 3 procent av de svenskägda företagen hade huvudkontoret utomlands, 97 procent hade således huvudkontoret kvar i Sverige. Av intervjusvaren framgår även att de flesta företag inte heller hade några planer på att flytta ut huvudkontoren utomlands inom de närmaste fem åren, även om osäkerheten i svaren var något större hos de utlandsägda företagen. Myten om transnationella företag utan någon nationell förankring synes vara överdriven.

De branscher som stod för den övervägande andelen FoU år 2005 är verkstadsindustrin och kemi- och läkemedelsindustrin, dvs. inte de branscher där utlandsägandet är som störst. Valet av branschindelning kan dock spela in och om t.ex. läkemedelsindustrin (relativt stor

⁷⁵ Trots att Sverige är ett land som satsar förhållandevis mycket på FoU utgör vår andel av världens sammanlagda FoU mindre än en procent. Det innebär att en övervägande andel ny teknik och kunskap kommer redan från andra länder och sprids genom import och direktinvesteringar eller arbetskraft.

andel utlandsägda företag) lyfts ut ur branschen kemi- och läkemedelsindustrin kan resultatet säkerligen bli annorlunda. Sverige har sedan 1970-talet kommit att inta en särposition vad gäller investeringar i FoU och ligger mycket bra till i jämförelse med andra OECD länder, endast Israel förefaller ha högre FoU-kostnader som andel av BNP än Sverige. I avsnitt 4.7 visas emellertid att FoU-intensiteten i andra OECD länder som t.ex. Korea håller på att komma ifatt Sverige och det gäller för Sverige att inte bara fortsätta med höga investeringar i FoU, men också kontinuerligt öka denna investeringstakt för att behålla sin position.

Vi frågade även om hur FoU-kostnaderna kommer att utvecklas under de närmaste fem åren. De konservativa svaren vi erhöll kan ställas mot den osäkra efterfrågeutvecklingen som Riksbanken spår under de närmaste åren. En övervägande andel av företagen sitter nämligen stilla i båten och vill vare sig minska eller öka FoU-kostnaderna.

I vår intervjuundersökning svarade en majoritet av företagen att beslutet att flytta ut huvudkontoret utomlands inte påverkar FoU i Sverige. Det ger naturligtvis bara en indikation om hur företagsledningen upplever detta samband, men resultaten kan sedan jämföras med de empiriska analyser som redogörs för i kapitel 3. Vi frågade efter eventuella samband mellan var produktion lokaliserar och var FoU lokaliserar. Med undantag för kemi- och läkemedelsbranschen var det mycket få företag som ansåg att när produktion flyttar utomlands måste FoU följa med. Det krävs således mer än enbart flytt av produktion för att FoU skall följa med.

Utgör FoU som bedrivs av företaget i Sverige ett komplement till FoU som bedrivs utomlands (inom företagens koncern)? I så fall skulle viktiga drivkrafter bakom internationella förvärv vara behovet av att kunna komplettera befintlig produktportfölj och/eller utnyttja synergier i FoU eller produktion. På denna fråga svarade dock en majoritet av företagen att FoU som bedrivs av företaget i Sverige inte utgör ett komplement till FoU som bedrivs utomlands. Undantaget utgjordes dock av kemi- och läkemedelsindustrin och verkstadsindustrin där mer än hälften av företagen svarade ja. Det är också dessa branscher som är mest forskningsintensiva. Detta stämmer väl med de teoretiska och empiriska studier som diskuteras i kapitel 2 och 3. Motsatsen, dvs. att forskningen hemma och i utlandet istället utgör substitut till varandra innebär att det mest lönsamma i så fall vore att lägga ned endera FoU hemma eller i utlandet.

Trots att efterfrågan under de närmaste fem åren spås vara osäker, är företagens rekryteringsplaner framöver positiva. Resultaten är jämförbara med Konjunkturinstitutets indikatorer (augusti 2010), trots att tidshorizonten är olika i de bägge undersökningarna. Vart femte företag uppger att nedskärningar kan bli aktuella under de närmaste fem åren. Mer än dubbelt så många företag tror istället på en ökning av de anställda i Sverige under de närmaste fem åren. Av de företag som spår nedskärningar uppgavs rationaliseringar utgöra den främsta orsaken till nedskärningarna. Däremot förefaller inte offshoring, dvs. inköp av varor och tjänster från utlandet, utgöra något viktigt argument för att skära ned verksamhet. En övervägande andel av de företag som drar ned antal anställda i Sverige menar att detta inte kommer att leda till nedläggningar i Sverige. Av de företag som istället spår expansion i Sverige angav en majoritet det bror på en förväntad efterfrågan i Sverige, men inte utomlands. Däremot planerar väldigt få företag att omlokalisera produktion från utlandet till Sverige för att möta en ökad efterfrågan i Sverige.

I den sista frågan lämnar vi ordet fritt och låter företagsledarna i de 320 största företagen själva föreslå hur Sveriges attraktionskraft kan förstärkas. Ett vanligt svar var att det svenska skattetrycket måste sänkas. Dessutom framfördes kritik mot det svenska

utbildningssystemet som man menar kan förbättras på alla nivåer, men framförallt vad gäller forskarutbildningen och behovet av mer samverkan mellan universitet och industrin. Bland övriga frågor nämns en bra infrastruktur och bättre marknadsföring av Sverige.

Slutligen kan konstateras vissa skillnader i svaren beroende på om företagets ägare finns i Sverige eller i utlandet. De svenskägda företagen gör en något mera positiv prognos om hur verksamheten i Sverige kommer att utvecklas under de närmaste 5 åren, även om skillnaden i svaren inte är så stor. Det gäller såväl planerade investeringar i FoU som ökningar i antalet anställda. På frågan om FoU som bedrivs av företaget i Sverige utgör ett komplement till FoU som bedrivs utomlands (inom företagets koncern) var det dubbelt så många av de utlandsägda företagen som svarade ja på denna fråga. Vad gäller lokalisering av huvudkontor och FoU var det fler av de svenskägda företagen som tyckte att sambandet var viktigt. Däremot ansåg fler av de utlandsägda företagen att när produktion flyttar utomlands kommer även FoU att följa med. För att dra några långtgående slutsatser om dessa skillnader bör man i en fördjupad studie även kontrollera för branschtillhörighet och andra faktorer av betydelse.

6 Referenser

- Axelsson, S., Löf, P., & Strandell, A.C. (2003), *Näringsklimatet i Sverige 2003*, A2003:009, ITPS and NUTEK, Östersund and Stockholm.
- Bandick, R., and Görg, H. (2010), Foreign acquisition, plant survival and employment growth, *Canadian Journal of Economics*, 43:547-573.
- Bandick, R., H. Görg and P. Karpaty (2010a), *Foreign acquisitions, domestic multinationals, and R&D*, CEPR Discussion Paper 8081.
- Bandick, R., H. Görg and P. Karpaty (2010b), *What happens to R&D in domestic multinationals after foreign acquisition?* Vox, Research-based policy analysis and commentary from leading economists, <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/6015>
- Bandick, R., & Hansson, P. (2009). Inward FDI and demand for skills in manufacturing firms in Sweden, *Review of World Economics*, Springer, vol. 145(1), pages 111-131.
- Bandick, R., and Karpaty P. (2010), Employment effects of foreign acquisitions, *International Review of Economics and Finance*, forthcoming.
- Bertrand, O. (2009), Effects of foreign acquisitions on R&D activity: Evidence from firm-level data for France, *Research Policy*, 38, 1021 – 1031.
- Bertrand, O., Nilsson H.K., Norbäck, P.-J., & Persson, L. (2008). *Should R&D Champions be Protected from Foreign Takeovers?* Working Paper Series 772, Research Institute of Industrial Economics.
- Birkinshaw, J. & Braunerhjelm, P. & Holm, U. & Terjesen, S. (2006). *Why Do Some Multinational Corporations Relocate Their Headquarters Overseas?* Working Paper Series in Economics and Institutions of Innovation 54, Royal Institute of Technology, CESIS.
- Braunerhjelm, P. (red.), (2001). *Huvudkontoren flyttar ut*. SNS Förlag, Stockholm.
- Braunerhjelm, P. & Lindqvist, T. (1999). Utvandrarerna – effekter och drivkrafter bakom huvudkontorsflytten. *Ekonomisk Debatt*, årg. 27, nr 8, s. 483–496.
- Braunerhjelm, P., & Löf, H. (2006). *Ökat utlandsägande underminerar svensk FoU*. Dagens Industri, 2005-11-11.
- Braunerhjelm, P., Modén, K-M & Norbäck, P.J. (1999), *Barockt metodfel i HUIs undersökning*. Dagens industri, 1999-05-20.
- Carlsson, M. (red), (2006), *The Internationalization of Corporate R&D, Leveraging the Changing Geography of Innovation*, ITPS A2006:007.
- Caves, R. (1996), *Multinational Enterprise and Economic Analysis*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Cohen, W.M., & Levinthal, D.A. (1989), Innovation and Learning: Two faces of R&D. *Economics Journal*, 99, 569-596.
- Dunning, J. (1993). *Multinational enterprises and the global economy*, Addison-Wesley Publishing Company.

- E24 (2010). *Svenska företagsförvärv utomlands*. www.e24.se
- Ekholm, K., & Hakkala, K. (2007a). Location of R&D and High-Tech Production by Vertically Integrated Multinationals, *Economic Journal*, Royal Economic Society, vol. 117(518).
- Ekholm, K., & Hakkala, K. (2007b). Lokalisering av FoU. I Gustavsson Tingvall, P. (red.), *Varför FoU?* SNS Förlag, 2007.
- Fors, G. (1998). Locating R&D abroad. In *The geography of Multinational Firms*, P Braunerhjelm & K. Ekholm. (eds.). Kluwer Academic Publishers. London.
- Fujita, M., Krugman, P., & Venables, A.J. (1999). *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*, MIT Press, Cambridge, MA.
- Girma, S., Greenaway, D. & Kneller, R. (2004). Does exporting lead to better performance? A microeconomic analysis of matched firms, *Review of International Economics*, 12(5), 855-866.
- Görg, H., & Greenaway, D. (2004), *Much ado about nothing? Do domestic firms really benefit from foreign direct investment?*, World Bank Research Observer, 19(2), 171-197.
- Hansson, P. (1995), Satsar Sverige tillräckligt på forskning och utveckling? i Bergström, V. (red) Arbetsmarknad och tillväxt. Tio års forskning med facket. Ekerlids Förlag.
- Hansson, P., Karpaty, P., Lundberg, L., Lindvert, M., Poldahl, A. and Yun, L. (2007), *Svenskt näringsliv i en globaliserad värld*. ITPS, A2007:004.
- Hansson P., & Lundberg, L. (1995), *Från basindustri till högteknologi?*, SNS Förlag, Stockholm.
- Helpman, E. (1984), A Simple Theory of International Trade with Multinational Corporations, *Journal of Political Economy*, vol. 92, s. 451-471.
- Helpman, E., & Krugman, P. R. (1987), *Market Structure and Foreign Trade*, Cambridge and London: MIT Press.
- Henning, R., & Norgren, L. (1992). Formerna för teknikutvecklingens internationalisering. *Ekonomisk Debatt* 1992:2.
- Hirst, P., & Thompson, G. (2000). *Globalization in Question, The International Economy and the Possibilities of Governance*. Blackwell Publishers.
- ISA (2009). *På andra sidan krisen – de utlandsägda företagens syn på Sverige*.
- Johansson, B. & Löf, H. (2005). *FDI Inflows to Sweden Consequences for Innovation and Renewal*, Working Paper Series in Economics and Institutions of Innovation 36, Royal Institute of Technology, CESIS.
- Jonung, L. (2002), red., *Vem skall äga Sverige?*, SNS förlag, Stockholm.
- Karpaty, P. (2007). Productivity Effects of Foreign Acquisitions in Swedish Manufacturing: The FDI Productivity Issue Revisited. *International Journal of Economic Business*. 14(2):241-60.
- Karpaty, P., & Lundberg, L. (2005). *Foreign Direct Investment and Productivity spillovers in Swedish Manufacturing*, Swedish Business School, Örebro University.

- Kokko & Gustavsson Tingvall (2007). *Innovationspolitik*, I Gustavsson Tingvall, P. (red.), Varför FoU? SNS Förlag, 2007.
- Konjunkturinstitutet (2010). *Konjunkturbarometern Företag och hushåll Augusti 2010*.
- Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*, Cambridge MA: MIT Press.
- Lööf, H. (2007). *Multinational Firms and Innovation: The Role of R&D Collaboration, Markets and Ownership*, Working Paper Series in Economics and Institutions of Innovation 90, Royal Institute of Technology, CESIS.
- Markusen, J. (2002). *Multinational firms and the theory of international trade*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Marshall, A. (1890). *Principles of Economics*, MacMillan, London.
- Modén, K.M. (1998), *Foreign Acquisitions of Swedish Companies: Effects on R&D and Productivity*. ISA Studies on foreign direct investment, 1998/2, Invest in Sweden Agency, Stockholm.
- Nilsson, T. (2010), *När Sverige sålde Nobelprisindustrin: historien om Astra, Pharmacia och Kabi*. SNS Förlag. Stockholm.
- Nocke, V. & S.R. Yeaple (2008), An assignment theory of foreign direct investment, *Review of Economic Studies*, 75(2), 529-557.
- OECD (2002), *Frascati Manual, Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development*. Paris.
- OECD Factbook (2006), *Economic, Environmental and Social Statistics*. Paris.
- OECD Factbook (2010), *Economic, Environmental and Social Statistics*. Paris.
- OECD (2010), *Main Science and Technology Indicators, OECD Science, Technology and R&D Statistics*. Paris.
- Olshov, A., & Lindqvist, E. & Wichmann Matthiessen, C. (2010). *The location of nordic and global headquarters*. (1st ed.). Malmö: Øresundsinstitutet.
- SOU 2000:7, *Sveriges internationella konkurrenskraft*, Långtidsutredningen 1999/2000, Bilaga 5. Fritzes.
- Strandell, A.C. & Löf, P. (2003). *Flytt av huvudkontor – Tänkbara orsaker*. A2003:002. Institutet för tillväxtpolitiska studier, Östersund.
- Tillväxtanalys (2010). *Utländska företag 2009*.
- Tillväxtanalys (2009). *Forskning och utveckling i internationella företag 2007*.
- Öhrn, N. (2010). *Huvudkontorens lokalisering i Sveriges 500 största företag år 2010*. IFN Policy Paper No. 39.

7 Bilaga: Storföretagsbarometern

Frågeblankett SCB:s Storföretagsbarometer oktober 2010

Frågeställare: Tillväxtanalys

Fråga 1

Kontrolleras din koncern till mer än 50 procent av röstvärdet av ägare utanför Sverige?

1 JA

2 NEJ

F8=VET EJ

Fråga 2

Har företaget sitt huvudkontor i Sverige?

1 JA

2 NEJ

F8=VET EJ

Fråga 3

Finns det planer på att flytta huvudkontoret inom de närmaste 5 åren?

1 NEJ

2 JA, FRÅN SVERIGE TILL UTLANDET

3 JA, FRÅN UTLANDET TILL SVERIGE

4 JA, MELLAN LÄNDER I UTLANDET

F8=VET EJ

Fråga 4

Hur kommer omfattningen av forskning och utveckling i er verksamhet i Sverige att utvecklas under de närmaste 5 åren?

1 MINSKA VÄSENTLIGT

2 MINSKA NÅGOT

3 OFÖRÄNDRAR

4 ÖKA NÅGOT

5 ÖKA VÄSENTLIGT

6 FÖRETAGET BEDRIVER INGEN FoU I SVERIGE

F8=VET EJ

Fråga 5

Hur påverkar erat huvudkontors placering, lokaliseringen av annan strategisk verksamhet såsom forskning och utveckling, och produktutveckling?

1 Spelar liten roll då andra faktorer är viktigare

2 Spelar stor roll då lokaliseringen av huvudkontoret styr lokaliseringen av dessa verksamheter

F8=VET EJ

Fråga 6

Utgör forskning och utveckling som bedrivs av företaget i Sverige ett komplement till forskning och utveckling som bedrivs utomlands (inom företagens koncern)?

1 JA

2 NEJ

F8=VET EJ

Fråga 7

På 5 års sikt, hur kommer företagens antal anställda i Sverige att utvecklas?

1 Minska väsentligt

2 Minska något

3 Vara oförändrad

4 Öka något

5 Öka väsentligt

F8=VET EJ

Fråga 8

(Om minskning,) vad beror detta på?

1 Rationalisering eller effektivisering av verksamheten

2 Låg eller vikande efterfrågan i Sverige

3 Kostnadsläget i Sverige

4 Ökad konkurrens

5 Expansion av verksamheten utomlands genom egna dotterbolag

6 Ökade inköp av insatsvaror utomlands

7 Annat

F8=VET EJ

Fråga 9

(Om minskning) kommer förändringen av antalet anställda att innebära att verksamhet läggs ner i Sverige och omlokaliseras till annat land?

1 JA

2 NEJ

F8=VET EJ

Fråga 10

(Om ökning,) vad beror detta på?

1 Ökad efterfrågan i Sverige

2 Ökad efterfrågan utomlands

3 Rätt kompetens på arbetskraft

4 Etablering av dotterbolag i Sverige

5 Annat

F8=VET EJ

Fråga 11

(Om ökning) kommer förändringen av antalet anställda att innebära att verksamhet (produktion) utökas i Sverige genom omlokalisering från annat land till Sverige?

1 JA

2 NEJ

F8=VET EJ

Fråga 12

Om verksamhet (produktion) skulle läggas ner och flyttas från Sverige, skulle det innebära att forskning och utveckling som tidigare utfördes i Sverige kommer att ske utomlands?

1 JA

2 NEJ

F8=VET EJ

Fråga 13

Har du något förslag på vad Sverige behöver göra för att stärka sin attraktionskraft för lokalisering av huvudkontor, strategisk verksamhet som forskning och utveckling eller annan verksamhet som produktion?

Tillväxtanalys, myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, är en gränsöverskridande organisation med 60 anställda. Huvudkontoret ligger i Östersund och vi har verksamhet i Stockholm, Brasília, Bryssel, New Delhi, Peking, Tokyo och Washington D.C.

Tillväxtanalys ansvarar för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser och därigenom medverkar vi till:

- stärkt svensk konkurrenskraft och skapande av förutsättningar för fler jobb i fler och växande företag
- utvecklingskraft i alla delar av landet med stärkt lokal och regional konkurrenskraft, hållbar tillväxt och hållbar regional utveckling

Utgångspunkten är att forma en politik där tillväxt och hållbar utveckling går hand i hand. Huvuduppdraget preciseras i instruktionen och i regleringsbrevet. Där framgår bland annat att myndigheten ska:

- arbeta med omvärldsbevakning och policyspaning och sprida kunskap om trender och tillväxtpolitik
- genomföra analyser och utvärderingar som bidrar till att riva tillväxthinder
- göra systemutvärderingar som underlättar prioritering och effektivisering av tillväxtpolitikens inriktning och utformning
- svara för produktion, utveckling och spridning av officiell statistik, fakta från databaser och tillgänglighetsanalyser

Om Working paper/PM-serien: Exempel på publikationer i serien är metodresonemang, delrapporter och underlagsrapporter.

Övriga serier:

Rapportserien – Tillväxtanalys huvudsakliga kanal för publikationer.

Statistikserien – löpande statistikproduktion.

Svar Direkt – uppdrag som ska redovisas med kort varsel.